

CSEKEY ISTVÁN:

**WERBŐCZY ÉS A
MAGYAR
ALKOTMÁNYJOG**

Balsorsodba ki meghaltál még élve hazádnak,
Győztél! s most honnunk lelkibe halva is élsz.¹⁾

1941 október 13-án volt négyszáz esztendeje, hogy Werbőczy István, minden idők legnépszerűbb magyar jogásza, a töröktől néhány héttel előbb megszállt Buda várában lelkét visszaadta Teremtőjének.²⁾ Születése 1458 tájára, Mátyás király uralkodásának kezdetére esik. Minden jel arra mutat, hogy a nagy király és Vitéz János alapította *Academia Istropolitana*-n. Pozsonyban végezte egyetemi tanulmányait. Szerencsés körülmény volt ez lelki fejlődése szempontjából, mert így magyarsága nem olvadt föl a reneszánsz-kor nemzetközi humanista eszméiben. Ez a magyarsága pedig elhatározó lett élete célkitűzéseiben, politikájában és jogászai, valamint tudományos működésében is. Bizonyos, hogy Werbőczy maga is korának gyermeke. A reneszánsz-kor a történelem két korszakának fordulójára esvén, tele van ellentétekkel. A reneszánsz-ember még egyszerre antik és középkori, pogány és keresztyén, univerzalista és individualista. Werbőczy egész élete, munkája és tevékenysége ezeknek az ellentéteknek harcát tünteti fel.

Ifjúsága a nemzeti királyság fénykorára esik; élete alkonya pedig már „Nemzeti nagy létünk nagy temetőjé“-n át vezet a sírhoz. Mátyás példájából meríti azt a lelkesedést, mellyel a nemzeti királyság eszményéért élete végéig küzd. Mire azonban eléri, Zápolyai János már csak a szétépett nemzet egy részének királya. Fiatal korában még csodálhatja Mátyás hűbériségellenes abszolutizmusát, hogy aztán az igazságos király Halála után megérje az oligarchia nemzetbomlasztó uralmát, melyben a gyöngye király is csak játékszer. Egyfelől a szánmagyarságot képviselő köznemesség érdekeinek zászlóvivője,

¹⁾ Ennek az epigrammának szerzője nagybányai Perger (Pergel) János, aki a disztichont a Hármaskönyv tőle készített magyar fordításának kiadásához Werbőczy rézmetszetű arcképe-alá nyomatta. (Pest, 1830.)

²⁾ II. Szolimán szultán 1541 szeptember 2-án vonult be ellenállás nélkül Buda várába.

másfelől az 1514-i parasztlázadás után a jobbagyság röghöz kötöttségéről szóló törvény megalkotója. A „jobbágytipró“ cikketek utólag még Hármaskönyvébe is felveszi. (III, 25.)

Irodalmi és történelmi előképzettségét első közhivatalában mint a királyi kancellária levéltárőre (*conservator*) szerzi, később pedig 17 évet töltve el a királyi törvényszék jegyzőjeként (*curiae regiae notarius*), alapos gyakorlati jogi ismeretekre tesz szert. A hazai jog mellett jártas a római és kánon jogban, megszerzi korának humanista műveltségét, ismeri a latin és görög klasszikusokat. Mint Fraknói Vilmos találóan írja: „Tudós lett, mint egy bolognai professzor; magyar maradt, mint akármelyik szabolicsmegyei köznemes.“³⁾ Folyékonyan és választékosan beszél anyanyelvén kívül görögül, latinul és németül.“⁴⁾ Mint igazi világfi diplomáciai téren is működik. Küldöttségeket vezet Velencébe és Rómába (1519), megjelenik a wormszi birodalmi gyűlésen (1521)⁵⁾ és hitvitát folytat Lutherrel, majd követségben jár Nürnbergben (1522), Pózenben (1530), Bécsben (1535) és Krakkóban (1538). Megnyeri kora nagy egyházfejedelmének, Medici pápának tetszését, V. Károly császár-

³⁾ Fraknói Vilmos, **Werbőczy István életrajza**. Magyar Történelmi Életrajzok XV. Budapest, 1899, 12-1-

⁴⁾ „Stephanus de Werbewcz, qui ipse non solum summe eruditus est, sed et lingvas plures uti: latiam, grecam, germanam, ungaricamque fluente perinde ac eleganter loquitur“ — írja róla Chrysologus de Valle Mariae szerzetes, aki többször be szélt vele Singrenius bécsi könyvnyomdásznál, amikor Hármaskönyvét 1517-ben sajtó alá rendezte. **Tractatus speciális de lingvarum scientie utilitate, jucunditateque, exemplis sat plurimis illustratus**. Vienne 1518, 5. l. Chrysologus e 8 lap terjedelmű művét gróf Kemény József találta az idős Párizs Pápai Ferenc enyedi könyvtárában és tette közzé. (Új Magyar Múzeum VII. évf., 1857, 529. l.) — Werbőczy nevét az idegen írók Verbetius, Verbeucius alakban írják, ő latinosan a de Werbewcz vagy Werbeucz alakot használta. Nálunk Veiboci, Verböcy, Verböczy és Werbőczy változatban is találjuk. Egy időben a M. Tud. Akadémia is az utóbbi alakot fogadta el helyesírásában, újabban azonban a Werbőczy alakot, ragaszkodva a tőle használt formához. — Kesserő Mihály püspök és húga pőrében (1523) egy hivatalos latin oklevélbe foglalt magyar szöveg alá tisztán olvashatóan Werbőczynek írta magát alá. Hasonmásban közölte Zolnai Gyula, **Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig**. Budapest, 1894, 226—228. l.

⁵⁾ L. Idevonatkozólag újabban Martin Aurél, **II. Lajos magyar követsége a wormszi birodalmi gyűlésen**. Budapest, 1926. — Török Pál, **A mohácsi vész diplomáciai előzményei**. Mohácsi emlékkönyv. Budapest, 1926, 141. s k. 1. — Werbőczy helyett Aczél tollhiba. (152. l.)

nak vendége, élete alkonyán pedig a török szultán kedveltje. Mint igazi reneszánsz-ember mecénási működést is fejt ki. Többek közt kiadja Bécsben Janus Pannonius tíz elégiáját (1514) és nem egy humanista neki ajánlja munkáját.⁶⁾ E mellett vissza tudott vonulni, el tudott mélyedni és könyvet tudott írni abban a korban, amelyben a tollforgatás nem igen volt nemes emberhez illő foglalkozás. Hogy milyen társadalmi előítéletet kellett ezzel megdönteni, kitűnik Hármaskönyvének ajánlásából, ahol ezeket írj?: „Jobban látszottak ősapáink és elődeink az ilyenféle tanulmányoktól idegenkedni. Mert a mi nemzetünk országa keletkezésének kezdete óta folyton csak a hadi ügyek iránt érdeklődött, egyéb tanulmányokkal pedig nem igen foglalkozott.“⁷⁾ Amikor végre 1502-ben országbírói ítélőmesterré nevezik ki, érintkezésbe jut az országgyűléssel is és több jelentős törvényjavaslatnak lesz kidolgozója. Werbőczy volt a szerzője a híres 1505-i rákosi végzésnek is, amely II. Ulászló magvaszakadása esetére a nemzeti királyságot proklamálta. Itt akkora a sikere, hogy a rendek felbuzdulásukban nemzeti jutalmat szavaznak meg neki: minden jobbágytelek után két dénárt. Ez példátlan volt előtte a törvényhozás történetében. Kortársa, Verancsics Antal érsek írta róla: „hatalmas szónoklatú, nagy, sőt rendkívüli tekintélyű, elmére egyébiránt inkább csupasz és egyszerű, mint ravasz és ügyes férfiú volt, s az úri rendből valók közül akkor a legeslegjámborabb.“⁸⁾ Szónoki képességével fel tudta korbácsolni a köznemesi tömegek lelkesedését, de vezetni már nem tudta őket. Már pedig abban rejlik a politikai siker titka, hogy a vezér nagy tömegekben követőkre is talál-

⁶⁾ Több ilyen műnek ajánlását közli gróf Kemény József, **Werbőczy István emlékezete**. Új Magyar Múzeum VII. évf., 1857, 517. s k. 1.

⁷⁾ A Hármaskönyv (Hk.) idézeteit a Csiky Kálmán-féle fordításból (Budapest, 1894) közöltük csekély módosításokkal. Máig ez a Hk.-nek legmodernebb magyar fordítása. Igen értékes Csiky bevezetése Werbőczyre és a Hk.-re vonatkozólag. Kibővítve külön is megjelent **Werbőczy István és Hármaskönyve** címmel. (Olcsó Könyvtár 1106. sz. Budapest, 1899.) — Ugyancsak nélkülözhetetlen idevonatkozólag az a bevezetés, amelyet Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, a kolozsvári egyetem volt két professzora írt a **Corpus Juris Hungarici** millenniumi kiadásának a Hk.-et tartalmazó kötete elé, amely fordításukban jelent meg (Budapest, 1897).

⁸⁾ Verancsics Antal idézett helye a latin eredetiből Szalay Lajos jó fordításában: **Werbőczy István és Verancsics Antal**. Budapesti Szemle I. k., 157, 185. 1.

jon. Még ebben is ellentétek ütköztek ki belőle: jó jogász volt,, de rossz politikus, amivel különben az életben gyakran találkozunk. Politikai célkitűzéseiből semmit sem tudott Werbőczy megvalósítani, sőt kénytelen volt jórészüket később megtagadni és. gyakran ellenük küzdeni.

Amikor 1516-tól fogva mint személynök az ország egyik nagybírói tisztét töltötte be, már hatalmas vagyonnak az ura. 1502-től úgyszólván nincs esztendő, hogy három király (II-Ulászló, II. Lajos és Zápolyai János) valamelyikétől királyi adományban ne részesülne. A mai fogalmak szerint szinte elképzelhetetlen nagy vagyont szerez, amelyet még bírói tisztségei alatt is szaporít. Korában azonban a bíró fáradozásának a felek részéről való megjutalmazása közkeletű szokás volt. Ennek ellenére pártatlanságának egyik fényes bizonyítéka volt a Zápolyai—Újlaki-per, melyben azok ellen a Zápolyaiak ellen döntött, akiknek élete végéig híve volt. Egyébként a bírói tisztről vallott felfogását jellemzi az a levele, amelyet Báthory Endre szatmári főispánhoz intézett. Ebben többek közt a Kovetkezőket írja: „én mindenkinek egyformán, személyi kedvezés nélkül tartozom igazságot szolgáltatni és nem tagadhatom meg, hogy az azt keresőnek megadjam, még ha zsidó vagy cigány is, csak az ország Szent Koronájának alattvalói közül legyen, aki keresi.“⁹⁾

Fraknoi Vilmos *Werbőczy István életrajza* című könyvében függelékként összeállította annak a mintegy kétszáz falunak a jegyzékét, amelyet Werbőczy 1498-tól 1540-ig szerzett.¹⁰⁾ Egyúttal olyan térképet is közölt, amely feltünteteti birtokait Ugocsától Zágrábig és Pozsonytól Szebenig. Ebben azonban azok az adományozások is benne vannak, amelyekbe soha beiktatva nem lett.¹¹⁾ Az ilyen királyi adományoknak akkoriban sok tekintetben jelképes szerepük volt. A mai kintüntetéseket és címeket helyettesítették. Hogy az akkori gazdálkodási viszonyok és közlekedési technika mellett valami nagy jövedelem nem kerülhe-

⁹⁾ 1524 febr. 26-án Alsópetényben (Nógrád m.) fekvő birtokáról írt levelének eredetije az Országos Levéltárban (diplomatikai osztály 23.894. sz. a.). Közölte Fraknoi, i. m. 185. l.

¹⁰⁾ 353—363- l.

¹¹⁾ Ezeket felsorolja Illés József, *Bevezetés a magyar jog történetébe*. 2. kiad., Budapest, 1930, 175. l. Ugyanott több olyan vagyont juttatásra is rámutat, amely a jövőben bekövetkező eseményektől lett függővé téve. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy e feltételek később; bekövetkeztek-e.

tett ki belőlük, arra bizonyíték, hogy Werbőczy külföldi reprezentációs útjaira, bár ezek költségeit a magából óhajtotta fedezni, gyakran kénytelen volt kölcsönt igénybe venni,¹²⁾ sőt még felszerelési tárgyakat is kölcsönkérni. így mikor a wormszi birodalmi gyűlésre ment, hogy a birodalmi rendektől segítséget eszközöljön ki a fenyegető törökveszély ellen, a primástól kért kölcsön ezüst kardkötőn és lószerszámon kívül négy ezüst tálat.¹³⁾

A vagyonszerzési láz különben szintén tipikus, reneszánsz-jelenség volt. Az érvényesülés kizárólagos módja volt e korban minél több földbirtok szerzése. Az akkori államférfiaknak egészen természetes törekvése ez. Nem is, kell messzire mennünk példákért. Csaknem Werbőczy korában emelkedtek ki az ismeretlenség homályából mesébe illő vagyonukkal a Hunyadiak és a Zápolyaiak. Sőt, hogy még kétszáz év múlva is káprázatos vagyont tudott Magyarországon egy jogász szerezni, arra példa az 1694-ben Ürményhen született Grassalkovich Antal, aki oly szegény volt, hogy Pécssett a ferencesek kegyelméből végezte iskoláit. Királyi ügyigazgató korában a *neoquistica* révén akkora vagyonra tett szert, főleg a Duna-Tisza közében, hogy ő volt az ország egyik leggazdagabb embere. Ennek köszönhette azután szédületes közéleti emelkedését. Királyi személynök, koronaőr;/báró, majd gróf, belső titkos tanácsos és főlovászmester lett.

Werbőczy nagy vagyonán nem ütköztek meg kortársai. Az ellene, a nádorságtól való megfosztásakor kiadott vádiratban és ítéletben szó sincs jogtalan vagyonszerzéséről. Bizonyos ellenben, hogy a vagyont politikai befolyásának érvényesítéséhez akarta felhasználni. E politikának pedig ideális célja volt: a nemzeti királyság visszaállítása, melynek fénye ott élt még kora ifjúságától kezdve lelkében.

1525-ben a hatvani országgyűlés az ország nádorává választja. A szegény kis ugocsai köznemesi család sarja az ország

¹²⁾ L. F r a k n ó i, i. m. 290. és 314. l. — Hogy mily összegekbe kerülhetett egy-egy ilyen követtségbenjárás, arra nézve idézhetjük Sanuto jelentését, mely szerint Velencébe Werbőczy hetven személy kíséretében érkezett. L. W e n z e l G u s z t á v, Werbőczy István velencei követsége. 1519- Marino Sanuto eredeti följegyzéseiből. Pest, 1850, 6. l.

¹³⁾ Elismervényét közzétette Horvát István, Verbőczy István emlékezete. 2. k. Levél gyűjtemény Verbőczy István emlékezetéhez. Pest, 1819, 200. l. A tervezett I. k., mely Werbőczy életrajzát tartalmazta volna, nem jelent meg.

első közjogi méltóságába emelkedik, abba, amelyet eddig főúri dinasztiák tartottak hatalmukban. A siker azonban nem szédíti meg. Magát *Regni Hungariae palatinus et servus* címmel nevezi. Alig kezdheti meg azonban működését felelősségteljes állásában, tíz hónap múlva ugyanaz a köznemesség, amely mindent el-
söprő lelkesedéssel emelte őt a nádori méltóságra, most tulajdon vezérét nemcsak a nádorságtól fosztja meg, hanem „a király elleni lázadásért“ a haza ellenségének is nyilvánítja és vagyona elkobzásával, száműzetéssel bünteti.

Az ítélet, amelynek szövege ránk maradt, nem tud semmi konkrétumot felhozni ellene.¹⁴⁾ Politikai hajsza műve az egész. A bukott Báthory István nádor, aki írni sem tudott, de annál inkább értett a politikai cselszövéshez, titkos szövetséget alakított ellene az udvari vagy német párt (*factio germanica*) embe-
reiből. Ez volt a Kalendások társasága, amely az ingatag és megvesztegethető, vezetőihez és önmagához hűtlen köznemességgel megbuktatta azt a Werbőczyt, aki a köznemességnek volt a szülőtte, a vezére és törekvéseinek leghathatósabb pártfogója. Ilyen erkölcsi atmoszféra töltötte be Mohács előtt néhány hónappal a magyar közéletet.¹⁵⁾ A hanyatló kor hervadásából fakadó jelenségek egyenesen Machiavelli Itáliáját juttatják eszünkbe, ahol kicsi, kalandos társaságok állanak harcban egymással. Apró intrikákat szönek és máról holnapra változó kény-

¹⁴⁾ Az 1526 máj. 7-1 személynöki előterjesztést és országgyűlési ítéletet Werbőczy István és Szobry Mihály hűtlenségi perében közzétette Horvát, i. m. 245—250. l. és Illés, i. m. 346—350. l. — Szobry volt a nemzeti ellenzék egyik vezére, akinek a XV. század utolsó évtizedében Werbőczy mint familiárisa szolgálatában állott. Birtokadományokat is kapott tőle, és — bár eddig oklevélszerűleg nem lehetett igazolni — sok jel szól mellette, hogy Szobrynak Katalin nevű lánya volt Werbőczy első felesége.

¹⁵⁾ E korszak szellemvilágára kitűnő Thienemann Tivadar, **Mohács és Erasmus**. Minerva-Könyvtár II. Pécs, 1925, főleg 20. és 40—41. l. — A társadalmi viszonyokra Bruckner Győző, **Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt**. Mohácsi emlékkönyv 11—40. l. — A politikai erőviszonyokra gróf Andrássy Gyula, **A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai**. Budapest, 1901, I. k., 411. s. k. l. — A köztörténetre Szabó Dezső, **A magyar országgyűlések története II. Lajos korában**. Budapest, 1909. — U. ő, **Küzdelmünk a nemzeti királyságért**. Budapest, 1917. — A közállapotokra Mohács Magyarország. **Báró Burgio pápai követ jelentései**. Fordította Bartoniek Emma. A Napkelet Könyvtára 12. Budapest, 1926.

urak zsarnoksága alatt élnek. Kalandorok emelkednek fel a -szennyos félhomályból és tűnnek le ismét. Óráról-órára változó csoportosulások, száműzés, gyilok, mérég és hitszegés ennek a politikai fertőnek az eszközei.

így történhetett csak, hogy az a Werbőczy, aki 1524-ben, miután a végvárak már sorra elestek, a köznemesség küldöttsége élén sürgeti a királynál a haza védelmét, mintegy előre látva a közeli katasztrófát, és aki éyeken át bejárta segítségért szinte a fél Európát: most száműzetésben tétlenül kell, hogy nézze, amint a mohácsi síkon egy nemzet süllyed el. Mint 1914-ben a Szerbia elleni hadjárat egyetlen ellenzőjének, Tisza Istvánnak Trianon, úgy jelenhetett meg Werbőczy lelki szeme előtt Mohács rémképe. De mekkora lehetett bensőjében a Nyugatból való kiábrándulás, amikor nem kapott egyebet segítségül, csak szavakat, — *nisi verba*, mint már IV. Béla királyunk panaszolta nagy magárahagyatottságában. Ilyen vívódások közt Werbőczy nem az idegen szellemű arisztokráciában és a korrump udvari pártban kereste nemzete megmentésének a lehetőségeit, hanem a nemzet egészséges zömében, a színmagyar kisnemességben, a nemzeti vagy szittyapártban, mely a Mátyás-féle nemzetállam eszményének volt letéteményese.

Bizonyos, hogy a nemzeti párt épen úgy részes volt annak a nemzet sírját megásó katasztrófának előidőzésében, mint az udvari párt. Jogos nemzeti törekvéseit inkább indulatos kirobbanásokban élte ki. A helyett, hogy fokozatos fejlődéssel törekedett volna az ország kormányzatában a részvételre, forradalomszerűen akarta egyszerre magához ragadni a hatalmat. Szemben állott vele az udvari párt, melynek kezében a két gyöngye Jagelló csak játékszer volt. Elvilágiasodott főpapjaik és harácsoló mánásaik egyszerűen előkészítették a Habsburgok uralmát. A maga rendi érdekeiért küzdő két párt torzsalkodása között Werbőczynek el kellett buknia. Az önző főurakat sem megtörni, sem megnyerni nem tudta. Nem is volt azoknak a tulajdonságoknak és javaknak a birtokában, amelyekkel képes lett volna erre. Bármennyire iparkodott is vagyonosodni, nem volt oly gazdag, hogy ennek arányában lett volna befolyása. nem volt katonasága. Hiába volt magas hivatalnok, kiváló bíró nagyműveltségű tudós, nem volt katona. Mint nádornak, az ország első katonájának kellett volna lennie és sohasem volt az. Már nem a középkor lovagja, aki harci érényével

lett ura vagyónának. Az újkor politikai típusának megjelenése,, akinek azonban a tömeg még nem tud engedelmessé válni. Nem a származásában volt ennek fő oka. A Hunyadiak és Zápolyaiak is az ismeretlenség homályából emelkedtek föl, de ezek harci erényeikkel lettek az ország nagyjává. Werbőczy mint a polgári pálya embere nem tudott még kellő tekintélyt szerezni magának.

Ily ellentétek közt bukása elkerülhetetlen volt. Csak kíméletlen eréllyel lehetett volna a nemzeti párt forradalmában győzedelmeskednie mind a hatalmas főurakkal, mind a feltörekvő alsóbbrendű, forradalmi elemekkel szemben. Belőle pedig éppen a tetterő hiányzott. Jó hazafi volt, igazságos bíró, képzett jogász, de nem ravasz politikus és főleg nem erélyes államférfiú. Amint az ország első közjogi méltóságába emelkedett, éreznie kellett, hogy királya és a hatalmasok nélkül semmit sem képes elérni. Viszont a feltörekvő alsó rétegek csalódva fordultak el tőle, amikor látták, hogy cselekedeteiben tekintettel van az udvarra és a hatalmasok idegen pártjára.

Mily tragikuma a sorsnak, hogy annak, akiben a nemzeti királyság eszménye szinte idegengyűlöletté emelkedett, meg kellett érnie Habsburg Ferdinánd trónralépését. Annak, akinek Mátyás hatalmas Magyarországa volt az ideálja, tetteleg kellett közreműködnie abban, hogy kétországú nemzet legyen a magyarból. Annak, aki a török elleni segítség céljából bejárta a Vatikánt meg az európai udvarokat, most Zápolyai János király mellett, aki főkancellárjává nevezte ki, a török szövetségbe is bele kellett törődnie. Annak, aki valaha Európa Nyugatát járta. a török ellen, most kétszer kellett Konstantinápolyba mennie a szultánhoz követségbe (1533 és 1540). Egyfelől éles ellenzője volt a „német hit“ terjedésének, mert abban is az idegen befolyás érvényesülésétől tartott, másfelől a szentszék haragjától kellett félnie, mert a pápa János királyt török barátsága miatt átokkal sújtotta (1538).

Még családi életében is kísértette az ellentétesség. Egyetlen életben maradt fia, Imre, kivel fiágon kihalt a családja, apja halála után ellenségükhöz, Ferdinándhoz pártolt és főispánságot kapott Tolnában.¹⁶⁾ Leányától, Erzsébettől pedig a hazai pro-

¹⁶⁾ S z e r é m i György, II. Lajos és Zápolyai János udvari káplánja, emlékiratában azt írja róla, hogy „a törökök ellen harcolt, a legkiválóbb vitéz volt, százszor jobb vitéz, mint az atyja és jó volt a sze-

testantizmus egyik kimagasló alakja, Lorántffy Zsuzsanna származott le.

Élete végén még hadat is kellett viselnie. Ő védi Buda várát Ferdinánd seregeivel szemben. Amikor aztán a török odaér a vár fölmentésére, 1541 őszén csellel el is foglalja Budát. Utolsó állásában a szultán kegydíjasa, a török helytartó mellett a rabmagyarok utolsó főbírája. Nem valószínű, hogy önként vállalkozott erre a megalázó szerepre. Csak tisztességes ürügy lehetett ez a török részéről arra, hogy internálja. Itt éri el végzete 1541 október 13-án. Mint hatalmasok bírása kezdte és mint koldusoké végezte, amikor a basa méregpoharát kiitta.¹⁷⁾ Mesteri kézzel írja le végnapjait báró Kemény Zsigmond regényes korrajzában, a *Zord időkben*.

Még halála is a reneszánsz-ember halála. Mindenben korának gyermeke volt: erényeiben és hibáiban egyaránt. Mint egy hanyatló kor utolsó gyermeke csak halálával tudta létrehozni a reneszánsz-ember lelki ellentétességeinek szintézisét. Most egyszerre minden elmúlt: tudós és államférfi, világfi és a nép gyermeke, szerencsés kezű jogszabálygyűjtő és szerencsétlen politikus, gazdag, hatalmas úr és rabmagyarok kádija. Nem maradt más belőle, csak egy könyv, egyetlen könyv, amely azonban örök életet jelentett neki. A következőkben erről kívánunk szólni.

rencsége.“ **A mohácsi vész kora.** Fordította Erdélyi László. Szeged, 1941, 281. l. L. ehhez Erdélyi László, **A mohácsi vész nemzedéke.** Szeged, 1941, 175. l. — Werbőczy Imréről nézve l. még Komáromy András, **Werbőczy István és fia.** Századok XLIV. évf., 1910, 193. s. k. 1. — Tolnai főispánját az 1542: besztercebányai X. te. 5. §-a említi.

¹⁷⁾ A *Ware New Zeitung vom Türcken... Anno M.D.XLII.* c. egykorú tudósításban olvassuk Werbőczyről, hogy „am dreyzehenden tagé des Octobris gestorben ist, nicht one argwahn, als sey im von den Türcken vergeben, denn der todte Coerper sehr gros auffgeblasen gewesen ist.“ Közli Veress Endre, **Izabella királyné.** Magyar Történelmi Életrajzok XVII. Budapest, 1901, 212. l. — Werbőczy halálával sokat foglalkoztak. Az egykorú források sem egyformán adják elő. így az is lehet, hogy nem a budai török basa mérgezte meg, hanem az akkor dühöngő pestisnek esett áldozatul. V. ö. idevonatkozólag W. J [ankovich] Miklós], **Werbőczy Istvánt Igazságnak Fényében helyeztetni.** Pest, 1829. — Ifj. Lalugyay Imre, **Werbőczy István rövid életrajza.** Buda, 1842, 31. s. k. 1. — Szalay, i. m. 185. s. k. 1. — Erdélyi, i. m. 74—75. l.

Mátyás királynak a köznemesekre támaszkodó és erős kezű uralmát olyan visszahatás váltja fel, amely napról-napra közelebb viszi hazánkat Mohácshoz. Ebben a zűrzavaros korszakban, amelyben a főurak túlkapásai közt a legnagyobb jogbizonytalanság uralkodik, Werbőczy Istvánnak, a szegénysorból nádori méltóságig felemelkedett bíróembernek jut a feladat,, hogy összegyűjtse és kiadja *Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyvét*. Ez a kora jogászai műveltségének magaslatán nyugvó munkálat nem egyszerű kompiláció volt, mint a korabeli jogkönyvek, hanem valósággal tankönyv alakjába foglalt kódexnek nevezhető. Bár az egész nagyszabású művet csak kora szellemtörténeti vizsgálatából érthetjük meg, bizonyos, hogy a külföldön járt, reneszánsz-műveltségű férfiú tanulmányaihoz sokat merített a római és a kánonjogból, meg a középkori skolasztikusok műveiből. De tanításainak a hazai jogra, vonatkozó részei a nemzeti jogérzetnek legmélyéből fakadtak.. S hogy ma a hamvaiban régg elporladt országbírói ítélőmester halálának négyszázéves fordulóját ünnepeljük, annak oka, hogy élete nagy műve, a Hármaskönyv, nemcsak túlélte szerzőjét,, de annak több alaptétele ma is él és hat. Míg a magánjogi, törvények és szokások nagyrésze a viszonyok változásával elavult, addig a Hármaskönyv alkotmányjogi tanai mint történelmi alkotmányunk alaptételei ma is élő jogot alkotnak. Az. avult stílusú szövegből ma is alkotmányjogunknak évszázadok tűzpróbáját kiállott alapelvei kiáltanak felénk. Mai történelmi alkotmányunknak a népi talajból fakadó gyökereit találhatjuk meg Werbőczy Hármaskönyvében. Ha más nem, már maga az egymagában örök érdeme maradna, hogy ősi alkotmányunk alaptételeit megőrizte az utókor számára.

Mint ismeretes, Werbőczy az országgyűlés többszöri sürgetésére királyi megbízásból gyűjtötte össze Magyarország szokásjogát. A művet az országgyűlés egy bizottsággal átvizsgálhatta és elfogadta. A király megerősítő bevezetéssel és záradékkal látta el, vagyis ünnepélyes kiváltságlevél alakjába öltöztette, miként az ősidőktől fogva a mai napig is szokás. Ellenben valószínűleg a főnemesség ellenzése miatt elmaradt a királyi szentesítés korabeli leglényegesebb mozzanata, a királyi pecséttel való ellátás és a kihirdetés...

Werbőczy azonban nem azért volt modern reneszánsz-ember,, hogy ezen fennakadjon. Mint korának gyermeke, aki járta

a világot és élénk szellemi összeköttetést tartott fenn főleg a bécsi humanista központtal,¹⁸⁾ tudatában volt, hogy munkáját kora legnagyobb technikai vívmányának, a könyvnyomtatásnak segítségével nemcsak megóvhatja a jövő számára, hanem hathatósan el is terjesztheti. Mint maga írja a Hármaskönyvnek az olvasóhoz intézett előszavában: „Nehogy azonban ez a munka, mely annyi szorgalommal és fáradsággal készült, homályban lappangjon és lassanként feledésbe merülvén, megsemmisüljön: . . . azért gondoskodtam róla, hogy e hazai szokások és törvények, mégpedig, hogy e mű minél szélesebb körökben és többekre nézve legyen hozzáférhető, nyomtatás útján bocsáttassanak közre.“ Szinte bizonyos, hogy Werbőczynek, mint a kiskancellária vezetőjének és személynöknek módjában állott volna a törvényerőre emelkedés alaki kellékeinek utolsó mozzanatait, vagyis a megpecsételést és a kihirdetést is kieszközölni: ő azonban sokkal modernebb eszközökhöz folyamodott. Tudjuk, hogy élénk összeköttetésben állott Bécs akkori leghíresebb könyvnyomdászával, Singreniusszal. Mint láttuk,¹⁹⁾ nála adta ki Janus Pannonius elégiáit, és ott készült Bécs nagyírú humanistáinak több műve, amelyeket Werbőczynek ajánlva jelentettek meg.²⁰⁾ Hogy maga a híres bécsi könyvnyomtató, akinek műhelye abban az időben bizonyára Bécs humanistáinak egyesítője volt, mennyire tisztelte Werbőczyt és mily hálás volt neki, bizonyítja, hogy negyven nap alatt kinyomatta a Hármaskönyv hatalmas kötetét és pár hónap múlva neki ajánlotta egy *Petronius*-kiadványát.²¹⁾ Itt említjük meg, hogy amikor Werbőczy négy év múlva visszafelé jött a wormszi birodalmi gyűlésről, Singreniusnál kinyomatta

¹⁸⁾ L. erre Horváth János, **Az irodalmi műveltség megozslása. Magyar humanizmus.** A Magyar Szemle Könyvei XII. Budapest, 1935, 228. s k. 1.

¹⁹⁾ L. fentebb a 47. lapon és a 6. jegyzetben.

²⁰⁾ Így többek közt Camers becsi egyetemi tanár, akivel 1514-ben kiadatta Janus Pannonius tíz elégiáját, még ugyanabban az évben neki ajánlja Plinius-indexét, 1520-ban pedig Solinus-kommentárját, amelyben így nyilatkozik Werbőczyfő: „**Stephamis Verbeutius**, vir, si humanitatem queras, humanissimus, si ingenium expostules, ingeniosissimus, si studiorum amatores exquiras, is hujus genus hominum amantissimus, si in rebus agendis consultorem expetas, Stephanus se offert consultissimus.“ Közli gróf Kemény József, i- ni- 527. l- — V. ö. Fraknói, i. m. 337. s k. 1.

²¹⁾ **Fraknói, Werbőczy István a mohácsi vész előtt.** Századok 1876. évf., 468. l.

követtársának, **Balbi Jeromos** pozsonyi prépostnak wormszi beszédét V. Károly császárnak ugyanakkor Luther ellen kiadott ediktumával együtt. Ez a ritka és becses nyomtatvány arról nevezetes, hogy az eddig ismert első francia nyelvű nyomtatvány, amely Bécsben készült. Így magyar humanistának, Werbőczynek nevéhez fűződik az az érdem, hogy Bécsben a legelső francia nyelvű nyomtatványt kiadták.²²⁾

Nincs még egy magyar könyv, amely a Hármaskönyvhöz hasonló karriert futott volna be. Háromszáz év alatt több, mint félszáz kiadásban jelent meg.²³⁾ Magyarul *először* Weres **Balázs** fordításában Debrecenben adták ki 1565-ben. 1574-ben horvátul²⁴⁾ és 1599-ben németül is megjelent, 1790-ben pedig

²²⁾ A ritka nyomtatvány címe: **Oratio in imperiali conuentu Bormaciensi, Coram diuo Carolo Cesare, ac principibus fotius Imperij, die Tertia Aprilis. 1521. per inelyti Regis Hingarie, ac Bohemie. ec. Oratores, habita. Item decretum in causa Lutheriana a diuo Carolo Cesare in eodem Bormaciensi conuentu, coram coetu Principum eiusdem Imperii tam Galice, quam Latiné subnexum. Rursus ad eundem diuum Carolutn aliquot eorundem Oratorum Epigrammata.** Hely és év nélkül. 4°, 16 számozatlan *levél*. (Egy példánya a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában „Bibi. Apponyi Hung. 145“ jel alatt.) Bár a nyomtatványról hiányzik¹⁴ az impreszum, **Droszt** Olga elfogadhatóan valószínűsítette, hogy az első bécsi latin-francia nyomtatvány, amelynek hátsó lapját a stilizált magyar címer díszíti, Werbőczy rendelkezésre készült Singreniusnál 1521-ben. — V. ö. **Droszt, Les premiers imprimés en français de Vienne (1521—1538).** Études Frangaises publiées par l'Institut Francais de l'Université de Szeged 13. Szeged 1934, 5—22. 1. (Közli a nyomtatvány hasonmását.)

²³⁾ Már 48 kiadást sorol fel pontos bibliográfiai adatokkal **Palugyay**, i. m. 13—17. 1. — Ujabb könyvészeti összeállítások a **Csíky-féle (XXV—XXX. 1.)** és a **Kolos vár i—Óvár i-féle** kiadásban (XXXIII. 1.).

²⁴⁾ **Pergossich Iván** fordította le és gróf Zrínyi György tárnokmesternek, a szigetvári hős fiának ajánlotta. A könyvet Nedelice (ma Drávavásárhely a Muraközben, Zala megyében) nyomatta ki, ahol Zrínyi György 1570-ben protestáns nyomdát állított fel. A Hármaskönyvnek ezt a régi horvát fordítását **Kadlec Károly** híres prágai jogtörténész-professzor újból kiadta a magyar irodalmat is ismertető bevezetéssel és hatalmas szójegyzékkel. Címe: **Karlo Kadlec, Sztefana Verbecija Tripartitum. (Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae.)** Szlovenszki prevod Ivana Pergossich iz godine 1574. [Pergossich Iván szlovén fordítása.] Zbornik za isztoriju, jezik i knjizvesnoszt szrpszkog naroda. Kniga V. [A szerb nép történelmi, nyelvi és irodalmi tára. V. könyv.] Szrpszka Kraljevszka Akademija. [Szerb Királyi Akadémia.] Beograd 1909. CXXIV, 267 1. Bár a Pergossich-féle fordítás szlovén nyelvet jelöl meg, ez azonban azonos a Zágráb vidéki kaj-horvát nyelvvel. — **Karel Kadlec** nek van idevonatkozólag egy cseh nyelvű tanulmánya is, amely mind-

újjöröggre lefordították.²⁵⁾ Bár a *Tri-partitum* nem magyarul, hanem akkori jogi műnyelvünkön, latinul íródott, ez a mű mégis ízig-vérig magyar. Magyar észjárás latin köntösben.²⁶⁾ A rendi magyar jogi irodalom úgyszólván körülötte mozog. Későbbi korok is gyakran szerzőjén át vagy éjig magasztalják, vagy a földig ócsárolják. Alig van könyv, amely körül a szenvedélyek annyit viharzottak volna, mint a Hármaskönyv körül. Koronként más-más volt Werbőczynek és művének az értékelése.

Jellemző, hogy az első támadás Bécsből indul meg **ellene**. Alig néhány évtized múlva megjelenése után Ferdinánd már ellenhármaskönyvet szerkesztet a *Quadri-partitum* alakjában. E munkálatnak a szentesítése azonban szintén megakadt, mert a szerkesztők nem voltak hajlandók eleget tenni I. Ferdinánd és német tanácsosai kívánságainak. *Bodenarius* Márton híres bécsi jogi professzor, aki a szerkesztés munkáját végezte, annyira Werbőczy hatása alá került, hogy valósággal igazolta Werbőczyt és művéről azt mondta, hogy *omnique¹ lande prosequendum*. Gondviselészerűnek jelentette ki, hogy a Hármaskönyv már a mohácsi vész előtt elkészült, mert különben utána jogunk egysége elveszett volna.²⁷⁾ Illés József mutatta ki újabban, hogy a bécsi udvar egy neki tetsző Négyeskönyvvel akarta becsempészni a magyar alkotmányos felfogással ellenkező tanait.²⁸⁾

máig a legalaposabb Werbőczy-tanulmány: **Werbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské slechty v nem obsazené.** [Werbőczy Tripartituma a magyar és horvát nemességre vonatkozó magánjogszabályokban.] **Rozpravy** Ce-Ué Akademie Císafe **Frantiska Josefa rocník X, tífda I, cÚlo 3.** [A Ferenc József Császár Cseh Akadémia Dolgozatai X. évf., I. k., 3. sz.] Praha 1902. N. 8°, 309 l. Ez adja a Hk. kiadásainak legteljesebb jegyzékét (91—108. l.) és legnagyobb bibliográfiáját (109—113. l.) — V. ö. még **K a d l e c, Stepán z Vrbove a jeho Tripartitum.** [Werbőczy István és Hármaskönyve.] Otisk ze „Sborníku véd právních' a státních“ roc. II. [Különnyomat „A jog- és államtudományok tára“ II. évf.-ából.] Praha 1902.

²⁵⁾ Ez nem jelent meg nyomtatásban. A kéziratos kódexet **Z a c h a r r i a e** német tudós találta meg az akkor Török-, a világháború óta Görögországhoz tartozó Athosz-hegy egyik görög kolostorában. L. **V é c s e y T a m á s, Werbőczy görögül.** Századok XXVIII. évf., 1894, 485. s. k. 1.

²⁶⁾ V. ö. ehhez **P o n o r i T h e w r e w k J ó z s e f, Werbőczy István deák műszavai régi magyarításokkal.** Pozsony, 1844.

²⁷⁾ **Quadripartitum opus juris consvetudinarii regni Hungariae.** Zagrabiae 1798, Praefatio p. VI—VII.

²⁸⁾ Illés József, **A Quadripartitum közjogi interpolatiói.** Akadémiai értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. IV. k., 2. sz. Budapest, 1931.

Később a XVIII. század végén a jozefinizmus csatlósai szintén átlátszó céllal mutatják ki a Hármaskönyv értéktelenségét. Molnár János pesti evangélikus pap és Izdenczy József államtanácsos névtelen röpiratai e korban születnek.²⁹⁾ A 48-as-törvényhozás már jórészben kiforgatja a Hármaskönyvet egyeduralmából. Széchenyi eloszlatja azt a bűvöletet, amely századokon át körülötte kialakult. Mint ócskaságot félretéti a haladás útjából. Bizonyos, hogy akkorára már elavult, de jelentősége nem is a XIX., hanem az előző, főleg a XVI. és XVII. századokban volt. E korszakban a török-német harcok miatt amúgy is. lehetetlen lett volna minden haladás. A Hármaskönyv tehát ebben az időben nem a maradiságot, hanem egyenesen a magyarságot jelentette.

Az abszolutizmus is ellene irányozza a központosítás érdekében támadásait. Az Országbírói Értekezlet már csak néhány családjogi és öröklésjogi szabályt tudott átmenteni belőle. Ezek azonban ma is élő jogot alkotnak. Legnagyobb magánjogászkodunk, Grosschmid Béni, amikor tanításait mélyen beleágyazta a Hármaskönyvbe, ezzel rámutatott, hogy népünk nemzeti jogrendszerének gyökerei, a család- és öröklési jog alapjai találhatók meg benne. „Nemzetünknek politikai fennmaradását a jelen és jövő számára elképzelni alig lehetséges, vagy legalább is fölötte nehéz e könyvnek hiányában.“ „Egy szervezett állami lét egésze volt e könyvben megírva.“ Ezek voltak róla a nagy magánjogászkodnak tanításai.³⁰⁾

Egyébként a századforduló merev jogi dogmatizmusa nem tudta kellően értékelni Werbőczy történelmi beállítottságát. A nemzeti szellem múltjának keresése nem tartozott a liberális-demokratikus kor jogászai feladatai közé. Erre Ruber József

²⁹⁾ [Molnár János], **Politisch-kirchliches Manch Hermaeon von den Reformén Kayser Joseph überhaupt vorzüglich in Ungarn.** Ge-trukt mit Wörbözischen Schriften. Hely nélkül. 1790, 250 l. — [Izdenczy József], **Etwas vom Werbőcz, dem Verfasser des sogenanntei Juris Tripartiti Hungarici.** Hely és év nélkül. [1792.] 21 l. — A XVIII. század többi Werbőczy-ellenes röpiratára nézve l. Ballagi Géza, **A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig.** Budapest, 1888, 69—80., 383—385., 398—399., 405—406. és 514—517. l. — Ugyanerre Nagy- Ernő, **Werbőczy és a felvilágosodás.** Palaestra Calasanciana. A Piaristák Doktori Értekezései az 1932. évtől. 315. sz. Szeged, 1941, 28—33. l.

³⁰⁾ **Grosschmid Béni, Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Budapest, 1905, 567. és 569. l. Az 543—713- lapokon foglalkozik a Hk.-vel.**

mutat rá *Werbőczy gondolatvilága* című értekezésében,³¹⁾ amely a legragyogóbb Werbőczy-tanulmány. Szellemtörténeti szempontból méltatja a Hármaskönyvet és szerzőjét, aki korának magas műveltségével be tudta állítani a tételes jogot az egyetemes világképbe. „Ezek a nagyvonalú módszertani gondolatok adják meg a Hármaskönyv korszakos hatásának a kulcsát: egyenlő dicsőségére a szerző egyéni zsenialitásának és a nemzet kultúrképességének, amely a grandiózus munka értékét teljes mértékben méltányolja.“³²⁾ Werbőczyt egyenesen Bodin és Althusius mellé helyezi, akik vele együtt legnagyobb hatással voltak századuknak egyetemes jogi gondolkodására.

Érintenünk kell azt is, hogy a huszadik század szélső baloldali radikalizmusa és a jelenlegi szélsőjobboldali átértékelés megegyezik Werbőczy ócsárlásában.³³⁾ S ha meggondoljuk, hogy kik voltak azok, akik még szobrát is le akarták rombolni a világháborút követő összeomlás után, akkor ez már egymagában Werbőczy nemzeti értékelése mellett szól.

Werbőczy személyének és a Hármaskönyvnek téves megítéléséhez erősen hozzájárult az az életrajz, amelyet róla a liberális századforduló történetírója, Fraknói (Frankl) Vilmos alkotott. Erről a műről Werbőczy egyik legszorgosabb kutatója, Komáromy András történész már idézett tanulmányában a következőket írta: „mi olyan művet óhajtunk, mely

³¹⁾ Minerva II. évf., 1923, 99—132. l. Különnyomatban is: Budapest, 1923.

³²⁾ 104. l. Maga Werbőczy mondja a királyhoz intézett ajánlásában: „Érdemesnek tartottam pedig, Felsőged kívánságához képest, az ország összes szokásait, törvényeit és végzeményeit világos, tiszta és mindenkinek könnyen érthető nyelven megírni, hogy ezentúl országunk törvényeinek elemei . . . magából a tudományok csarnokából és szentélyéből vétessenek, a polgári jogtudomány forrásából meríttessenek s mindenkinek elméjében mélyebb és erősebb gyökeret verjenek.“

³³⁾ L. Szende Pál, **Werbőczy**. Huszadik Század XVI. k., 1907, 821—S38. l. Kl.-ban is. A Károlyi-kormány volt pénzügyminisztere u. e. cím alatt újból kiadta, megtoldva egy csomó magyargyalázzással: Második kiadás elő- és utószóval. Wien—Leipzig, 1933. — Málnási Ödön, **Werbőczy István és Hármaskönyve**. Mai magyarok régi magyarokról. A Szép Szó könyvnap kiadványa. Budapest [1936], 37—49. l. — E támadást mint „szektárius szellemű, elfogult és mérhetetlenül igazságtalan írást“ Bajcsy-Zsilinszky Endre utasította vissza: **A másik Werbőczy**. Szép Szó II. k., 1936, 7. f., 378—381. l. — Erre Málnási válasza: **Werbőczy Fiaihoz**. U. o. 8. f., 71—76. l.

Werböczy István méltó helyét történelmünknek korszakalkotó nagyjai között örök időkre, igazságosan kijelölje. Ilyen műnek pedig — Werböczynek téves felfogása, politikai egyéniségének jellemzése s félszázados államférfiúi működésének az igazsággal ellenkező megítélése miatt — Fraknoi könyvét nem tarthatjuk.“
 „Joggal kimondhatjuk, hogy a Fraknoi ítéletének súlya alatt görnyedező szánalmas alak *nem a história Werböczy Istvánja*. Nem az a Werböczy, akinek nagyságát a közfelfogásból semmiféle tekintélyek ki nem írhatják, mert céljainál és cselekedeteinél, lángoló hazaszeretetenél és politikai önzetlenségénél s nemzeti életünkben méltóan betöltött hivatásánál fogva még akkor is kimagasló, és igazán tiszteletreméltó alakja maradna történetünknek, ha a Hármaskönyv megírásának a dicsősége másnak a nevéhez fűződne.“³⁴⁾

Fraknoi-ra mint egyetlen forrásra támaszkodik legújabbban Kornis Gyula is, amikor Werböczyben a reneszánszkor vagyonszerző és kapzsi államférfiát mutatja be. Ítéletét legfeljebb kora általános politikai romlottságával enyhíti.³⁵⁾

Újabb történészeink közül Szekfű Gyula Werböczy megítélésében szintén igen szigorú mértéket alkalmaz. Már első tanulmányában, amely bővebben foglalkozik a Fíármaskönyv tanításaival, szemére veti Werböczynek, hogy a magyar társadalomnak szélesesen kifejtett és egymásba folyó osztályait két skatulyába: a nemességbe és jobbagyságba gyömöszölte.³⁶⁾ Ezzel szemben bizonyos, hogy Werböczy tanítása, amely az *una eademque nobilitas* politikai tételének volt folyománya, nálunk mégis megakadályozta a főnemeseknek főhübérurakká válását és így az országnak nagybirtokok szerint való szétदारabolását. Ebben az irányban még Fraknoi is igazoltnak látta Werböczy politikáját, amikor a következő megállapításra jutott: „Fia a nemesség kezéből a vezérszerep már a XVI. században kisiklik: az ország ma talán műveltebb és gazdagabb; de valószínűleg megszűnt volna magyar és független lenni. Nagy szerencsétlenség, hogy a poli-

³⁴⁾ I. m. 194. és 197—198. 1.

³⁵⁾ Kornis Gyula, **Az államférfi**. Budapest, 1933, I. k., 187—188. 1.

³⁶⁾ Szekfű Gyula, **Serviensek és familiárisok**. Akadémiai Értekezések a történettudományok köréből XXIII. k., 3. sz. Budapest, 1912, 119. 1. — E művének 110—122. lapjain bővebben foglalkozik a Hk. tanításával. Történelmi felfogásával jogi vitába bocsátkozik Illés, **Bevezetés** 149—153., 173—174., 177, 207., 222—223. és 251—252. 1.

tikai, műveltségi és társadalmi fejlődésben hátramaradt; de kisebb, mintha a nemzeti individualitást elvesztette volna.³⁷⁾ Legújabb nagy történelmi munkájában főleg azt kifogásolja Szekfü, hogy azok a törvények, amelyeket a nemesség 1514-ben a Dózsa-lázadás megbosszulására hozott a parasztság ellen, egészen 1848-ig szinte vasválasztófalat vontak magyar és magyar között, mert a Hármaskönyv „a politikai nemzetet összetartotta, ez a Hármaskönyv nagy érdeme; a népet kettészakította, ez nagy vétke.³⁸⁾ Werbőczyt azonban aligha lehet felelősségre vonni a Dózsa-lázadás után hozott drákói törvényekért. Nincsenek rá forrásszerű adataink, mennyiben vett részt e törvények alkotásában. Bizonyos, hogy a rendeket elsősorban a bosszú érzete vezérelte a jobbágy sújtó törvények meghozatalában. De azt se feledjük, hogy e korban Európaszerte, főleg azonban Közép- és Kelet-Európában mindenütt hanyatlott a jobbágyiség helyzete. A török háborúk szülte gazdasági helyzet bizonyára sokkal inkább közrehatott a parasztság állapotának megromlására, mint a jogi okok. Hogy pedig Werbőczy a „jobbágytipró“ rendelkezéseket bevette Hármaskönyvébe, annak oka kodifikátori eljárásában keresendő. Szerencsétlen véletlen volt, hogy az 1514-es törvények hozatala éppen összeesett a Hármaskönyv elfogadásának időpontjával. Werbőczynek még be kellett illesztenie ezeket a jobbágytörvényeket művének végébe, ha azt akarta, hogy az kora tételes jogának teljességét adja. Jogászilag ez az eljárása nem kifogásolható. Mivel nincsenek örökérvényű törvények, nem gondolhatta előre, hogy a Hármaskönyv nagy tekintélye a jövőben sokáig alapja marad e jog megmervítésének. Egyébként maga Szekfü is elismeri, hogy a nemesség az 1514. évi törvényeket valószínűleg jobbágylázadás nélkül is előbb-utóbb meghozta volna, annyira feléjük vitt a dolgok fejlődése.³⁹⁾

³⁷⁾ Fraknói, Werbőczy életrajza 348. 1.

³⁸⁾ Hóman—Szekfü, Magyar történet. 2. kiad., Budapest, 1936, II. k., 591. 1.

³⁹⁾ U. o. 587. s k. 1. — Ugyanígy Sinkovics István, Nemesség és parasztság Werbőczy előtt. Úr és paraszt a magyar élet egységében. Szerk. Eckhardt Sándor. Budapest, 1941, 38. s k. 1. — Hogy a nemesség és parasztság társadalmi ellentéte a valóságban sohasem volt olyan határozott, amilyenek a jogi tételek világánál látszik, s hogy a rendiség elemei az élesen megvont keretek ellenére sem voltak megkövesülve, hanem megvolt köztük az állandó áramlás, erre nézve I. Szabó István, Nemesség és parasztság Werbőczy után. U. o. 48. és 60. s k. 1.

Werbőczyt okolja S z e k f ű a szabadköltözködési jog elvesztéséért is, amit az 1514: XIV. tc.-be iktattak.⁴⁰⁾ Nyomok vannak azonban, hogy János király a jobbágyok szabadköltözködési jogát már 1530-ban, éppen Werbőczy tanácsára vissza akarta állítani.⁴¹⁾

I. Ferdinánd körében is vannak erre kísérletek. A későbbi országgyűléseket pedig állandóan foglalkoztatja a jobbágyok költözködési szabadságának visszaállítása. Egész sor ilyen törvényt hoznak. Nem a Hármaskönyvön múlt, hogy az életben a törvényes intézkedések nem voltak megvalósíthatók. Nem a holt betűk, hanem sokkal nagyobb erők és érdekek voltak akadályai 1848-ig a jobbágyság felszabadításának.

Viszont igaza van abban S z e k f ű nek, hogy a Hármaskönyv szakszerű kritikáját eddig csaknem kizárólag a történészek végezték. így kivüle Tagányi Károly, Eckhart Ferenc és Mályusz Elemér. A jogászok pedig, nem folytatva Hajnik munkáját, még a Hármaskönyv forrásainak felkutatásáig sem jutva, egyszerűen dicsőítő írásokat jelentetnek meg Werbőczyről és művéről.⁴²⁾ Valóban itt lenne a legfőbb ideje az egész Werbőczy-kérdés tisztázásának. Módszeresen fel kellene kutatni a Hármaskönyv egész forrásanyagát és az eredményeket tudományosan feldolgozni. Annyit tudunk, hogy a külföldön elterjedt jogkönyvek közül egyik sem volt közvetlen mintája. Bizonyos egyezéseket tüntet ugyan föl egy XIV. századelső felében Bécsűjhelyen keletkezett *Summa legum* című jogi kézikönyvvel, amelynek két példánya Pozsonyban került elő. így nem lehetetlen, hogy Werbőczy még pozsonyi jogászokodása idejéből ismerte ezt a római jogi tankönyvet. Azok az egyezések azonban, amelyek a Hármaskönyv Bevezetésében (*Prológus*) előfordulnak, arra is visszavezethetők, hogy mindketten a római jog általánosan ismert tankönyveiből merítettek. Ez az egyezés azonban csak Werbőczy művének mintegy jogelméleti bevezető

⁴⁰⁾ U. o. 588. I. és III. k., 503. s k. I.

⁴²⁾ L. A c s á d y I g n á c, **Magyarország három részre oszlásának története 1506—1608.** Szilágyi Sándor, **A magyar nemzet története.** V. k. Budapest, 1897, 161. I. Hivatkozik Kubinyi Ferenc közlésére: **János király budai országgyűlése az 1530-ik év végén.** Századok 1876. évf., 581—583. I.

⁴²⁾ S z e k f ű, u. o. II. k., 648. I.

részére vonatkozik.⁴³⁾ A Hármaskönyv igazi és nemzeti értéke a Bevezetést követő három részben van, amely már hamisítatlan magyar joganyagot tartalmaz. Az erre vonatkozó forrásoknak feltárása most már csakis az okleveles anyag levéltári felkutatásával lenne megvalósítható. Ennek egy részét H a j n i k elvégezte. Kutatásának anyaga fel is található a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Werbőczy halálának négyszázéves fordulója alkalmából nem lehetne nemesebb feladata a magyar jogtörténelemnek, mint e gyűjtőmunka befejezése és tudományos feldolgozása.⁴⁴⁾

Amíg azonban ez a munkát el nem készül, mi magyar jogászok nyugodtan rábízhatjuk magunkat a magyar jogtörténelem atyamesterének, H a j n i k I m r e n e k ítéletére, aki mégis csak legjobban ismerte Werbőczy Hármaskönyvét és okleveles anyagát. Ő pedig a következőképen foglalta össze tömören és útmutatóan a Hármaskönyvre vonatkozó ítéletét: „Országos törvényekből, a szokásból, de különösen az ország nagybíráinak ítéleteiből vonta ki Werbőczy a magyar jog elveit, melyeket összefüggő rendszerbe ő fűzött először. Római és kánonjogi jártassága őt ebben segítette ugyan, de nem a feltüntetendő jog nemzeti voltának rovására. Tiszta magyar jogot nyújt ő, itt-ott

⁴³⁾ L. erre J. A. Tomasclic, *Ueber eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte von Wiener-Neustadt und dem Werbőczischen Tripartitum*. SA. aus den Sitzungsberichten der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften Bd. CV, Hft. 241. Wien 1883. — Ez ellen Schiller Bódog, *A Hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról*. Magyar jogászegylet! Értekezések XXXVI. k., 7. f. Budapest, 1908. — Ugyanígy Alexander Gál, a. ö. Professor an der Universität Wien, *Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*. Weimar 1926, 59. s k. 1. — Ugyanígy Illés, Bevezetés 229. s k. 1.

⁴⁴⁾ V. ö. Illés, Bevezetés VI. 1. — A Hk.-re vonatkozóan igen becses kutatásokat végeztek újabban Illés professzor és tanítványai. Ennek eredményeként jöttek létre a Hk. közjogi, magánjogi, perjogi és büntetőjogi anyagára vonatkozó kiadványok, így Illés már idézett tanulmányán kívül (*A Quadripartitum közjogi interpolatiói*) a következők: Vic z i á n István, *A Quadripartitum eltérései a Tripartitumtól a nemesi magánjogban*. Az Illés Szeminárium Kiadványai 2. sz. [Budapest, 1935.] — Degré Alajos, *A Négyeskönyv perjogi anyaga*. U. o. 3. sz. Budapest, 1935. — U. ö., *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei*. Angyal' Szeminárium Kiadványai 34. sz. Budapest, 1936.

ugyan hézagosan, de úgyszólván sohasem tévesen. Formailag is a Hármaskönyv a középkori európai jogkönyvi irodalom egyik legértékesebb terméke. De különösen becsessé teszi közjogi iránya, melyre Werbőczy politikai egyénisége nyomta bélyegét. A szent korona birtokjogi tana, és a nemesség egységének (una eademque nobilitas), közös szabadságának nagy elve lelkes kifejezést nyernek benne, valamint a királyi kegyúri jog formulálásával az ország önállóbb egyházi helyzete is... Nagy érdeme a Hármaskönyvnek, hogy a jog hazánkban magyar maradt, idegen, különösen a római jog, soha ki nem szorította, és hogy ő tette lehetőségessé a magyar jog tudományos művelését. A nemzeti életnek és irodalomnak egyik fontos, szépirodalmunk után talán legmagyarabb ága tehát Werbőczynek köszöni későbbi virágzását.⁴⁵⁾

Hajnik megítéléséhez méltán csatlakozik egy másik nagy magyar jogásznak, Vavrik Bélának a felfogása, aki szerint: „Ha egyéb emléke nem maradt volna a nemzetnek a múlt századok homályából, mint Werbőczynek Hármaskönyve, ez egy magában elég volna, hogy tekintve a kort, melyben az készült, kétségtelenné tegye a magyar nemzet feltétlen kulturhivatását a benne rejlő szellemi és erkölcsi tartalomnál fogva, tudva azt, hogy valóban hű tükre volt a magyar nép gondolkodásának és uralkodó jogrendjének.”⁴⁶⁾

A visszatérő évfordulók során az újabb időkben több kisebb tanulmány jelent meg Werbőczyről és Hármaskönyvéről.⁴⁷⁾ Mind terjedelménél, mind jelentőségénél fogva túlszárnyalja ezeket az a hatalmas mű, amely a klasszikus magyar jogász, Groschmid Béni tollából mintegy hatyúdalként hagyta el a

⁴⁵⁾ Hajnik Imre, **A magyar jog és a Hármaskönyv.** (B e ö t h y—B a d i c s, **Képes magyar irodalomtörténet.** 3. kiad., Budapest, 1906, I. k., 266. s k. 1.)

⁴⁶⁾ Vavrik Béla, **Közgyűlési megnyitó beszéd a Magyar Jogászegylet huszonöt éves fennállásának évfordulója alkalmából.** Magyar Jogászegyleti Értekezések XXX. k., 7. f. Budapest, 1905, 36. 1.

⁴⁷⁾ A kiemelkedőbbek.- Günther Antal, **Emlékbeszéd Werbőczy István felett.** Budapest, 1907. — Illés József, **Werbőczy.** Jogállam VI. évf., 1907, 683—689. 1. — Medvigy Gábor, **Werbőczy és Tripartituma.** Jogállam XXXIII. évf., 1934, 369—383. 1. — Östör József, **Werbőczy István.** Ki. az Országos Ügyvédszövetség soproni VI. vándorgyűlésének irományaiból. Budapest, 1937. — Rácz György, **Az igazi Werbőczy.** Budapest, 1941.

sajtót 1928-ban *Werbőczy és az angol jog* címmel.⁴⁸⁾ Ebben az élő angol szokásjoggal hasonlítja össze a *Tripartitumban* megőrzött magyar szokásjogot. Nyilvánvaló, hogy a kettőnek nem volt egymáshoz semmi közvetlen köze és így hatással sem lehetek egymásra. Maga Grosschmid is siet kijelenteni, hogy első hallásra méltán paradoxonnak tetszhet ez az összehasonlítás. De mégis arra az eredményre jut, hogy a mai angolban annak intézményi, főképen pedig jogműveltségi jellegében több van Werbőczyből, mint mibennünk. Erre az összehasonlításra főleg az a körülmény szolgáltatott alapot, hogy a szokásjog rendszere, a *Common Law* Angliában épen olyan egyetemes, mindent magába foglaló hatállyal jelentkezik, mint nálunk a szokásjog. Ebben nyilvánul az angol és magyar történelmi alkotmány párhuzamának alapja. Ami Bracton volt Angliában, aki *De legibus et consuetudinibus Angliæ* című jogkönyvében összegyűjtötte az angol *Common Law* rendszerét, az volt nálunk Werbőczy. Jóllehet azonban Bracton III. Henrik király alatt (1216—1272) élt, semmi nyoma sincs, hogy Werbőczy bármit is vett volna tőle. így tehát Grosschmid munkája mindössze egy nagy jogász szellem játéka. Közben azonban állandóan megcsillogtathatja hatalmas jogi műveltségét és szellemét. Rendkívül érdekesek többek közt azok a tanítások, amelyeket a Hármaskönyv alkotmányjogi tételeire és az angol jog hasonló intézményeire nézve kifejt.

Könyve végén Grosschmid *kultúrplanetizmus* és *kultúrszatellitizmus* közt tesz különbséget. Az első alatt a nyugat-európai egyetemes műveltséget érti, mint valami naprendszert, amelynek bolygói (planétái) az egyes önálló nemzeti műveltségek. Ilyen planéta volt a mohácsi vész előtti magyar jogrendszer is, amint Werbőczy Hármaskönyvében összefoglalta. Ezt a magyarság a középkori közös vetőmagból vette és fejlesztette ki önállóan. Szerinte a magyar jogrendszernek úgyszólván minden idegszála duzzad a planetizmus értelmében vett nemzeti eredetiségtől. Ilyen a Szent Korona tana, a *jurisdictio Sacrae Regni Coronae*, a *decretum*, a *comitatus*, a *praefectio*, a *quarta puellaris* stb. Ezzel szemben *kultúrszatellitizmus*¹⁹⁾ akkor forog fenn, ha valamely nemzet az egyetemes kultúranagyból mint vető-

¹⁸⁾ A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc Irodalmi Bizottságának Kiadványai III. évf. Budapest, 1928. XIX, 663 1.

¹⁹⁾ Satelles, -itis = testőr, kísérő. Grosschmid, i. m. 431. s. k. l.

magból nem közvetlenül merít, hanem egy másik nemzethez mint planétához mellékbolygói minőségben szegődik s amit az már elsődlegesen feldolgozott s ezzel nemzeti sajátjává tett, ezt kész feldolgozásban *in complexu, en masse* befogadja és másodkézből (*second hand civilization*) differenciálja és így könnyebb módszerrel teszi nemzeti tulajdonává.

Hogy mily szellemes és mennyire találó a nagy magyar jogásznak ez a megállapítása a Werbőczy alkotta Hármaskönyvre, kitűnik abból, hogy összehasonlíthatatlanul kevesebb idegen jogi hatás mutatható ki Werbőczy művében, mint modern kodifikációinkban. A Hármaskönyv a római jogból is csak a módszereket veszi át és ha a Bevezetésben követi is itt-ott a római jog klasszikus meghatározásait, „ezzel inkább csak a humanizmus jogesztétikai igényeit kívánja kielégíteni.“⁵⁰⁾ Viszont a Hármaskönyv tartalma ízig-vérig nemzeti és magyar. Szinte a mohácsi vész után széttagolt magyarság egységtudatának és vérközösségi összetartozásának volt a szentírása. Bár a nyelve latin a *'Cripartitumnak*, de a belőle áradó szellem és levegő annyira magyar, hogy nincs még egy könyv, amely a magyar jogi gondolkodást tisztábban és eredetibben tartalmazná, mint Werbőczy műve. Ezzel a magyar planétával szemben micsoda albolygói *kultúrszatellitizmus* nyilvánul meg a liberális kor jogalkotásaiban, amelyek szakítva az ősi magyar jogi felfogással, idegen kódexeket másoltak. Ezeknek hiába magyar a nyelve, ha a szellemük idegen. Nem ok nélkül nyilvánult meg nagy magyar jogászaink részéről már több alkalommal vágy ősi magyar jogintézményeinknek visszaállítása iránt.⁵¹⁾

Ami most már Werbőczy Hármaskönyvének alkotmányjogi tanításait illeti, azok nem rendszeresen és elkülönítve, hanem magánjogi és egyéb fejtegetései közé foglalva, néha egészen ötletszerűen jönnek elő. A nemzeti elnyomatás korszakában azonban ebben rejlett legfőbb erősségük. Tudományos rendszerezésnek kell belőlük összefoglalni a magyar alkotmányjogra vonatkozó tételeket. Bár a Hármaskönyvvel foglalkozó munkák majd-

⁵⁰⁾ Rácz, i. m. 19. 1.

⁵¹⁾ V. ö. Kiss Albert, **Királyi Tábla és Királyi Kúria**. Jog II. évf., Szeged, 1935, 6—11. 1 — Polner Ödön, **Régi közjogi intézményeink felélesztése**. U. o. 81—95. 1.

nem kivétel nélkül érintik Werbőczy közjogi tanításait is, mégis négy olyan művet kell kiemelnünk, amely különösképen tárgyalja a Hármaskönyv alkotmányjogi rendszerét. Schiller Bódog, a korán elhalt jogtörténész, *A Hármaskönyv jogforrástana* című, 1902. évi tanulmányában, mint alcímként is megjegyezte, a Hármaskönyv közjogának első fejezetét mutatta be.⁵²⁾ Rá két évre, 1904-ben jelent meg Balogh Artúrnak, a kolozsvári egyetem tanárának könyve: *Az államélet főjelenségei tekintettel a magyar szent korona elméletére*. 1907-ben látott napvilágot Vitányi Béla igazságügyminiszteri miniszteri tanácsos munkája: *A „Tripartitum“ államjoga* címmel. Végül alkotmányjogi szempontból is nagyértékűek azok a fejtegetések, amelyeket Illés József *Bevezetés a magyar jog történetébe* című, első kiadásban 1910-ben, másodikban 1930-ban megjelent könyvében fűzött Werbőczy Hármaskönyvének beható jogtörténelmi méltatásához. Sajnos a hely nem engedi, hogy részleteiben belemehessünk a Hármaskönyv alkotmányjogi tanításainak ismertetésébe. A rendelkezésre álló keretek között legyen szabad csak a legjelentékenyebb tanokat érinteni.

Werbőczy jogforrástana elsősorban azért érdekelhet bennünket, mert jogforrásaink rendszere az ő koráig kialakultnak tekinthető. Már ő írott és íratlan jogot különböztet meg: törvényt és szokást; „a jog általános elnevezés, a törvény pedig a jognak faja.“ (Bevez. 2, 1. §.) Ebből kiindulva a törvény fogalmának meghatározásánál nem követi a tételes jog alaki ismérveit, bár ismeri a formalisztikus meghatározás lehetőségét is, úgyhogy említi a római jogi *lex* fogalmát, de megjegyzi, hogy ez a meghatározás a mi alkotmányos viszonyainkra nem talál. Mint a középkori műveltség letéteményese nem elégszik meg a pozitív-formalisztikus jogszemlélettel, hanem az egyházatyák tanításai alapján erkölcsi elemeket visz be a törvény fogalmába. „A törvény az a végzés, mely a tisztességest parancsolja, a tisztességtelent és ellenkezőt tiltja.“ (Bevez. VI, 2. §.) íme a középkor keresztyén szellemiségének megnyilatkozása. E mellett a természetjog elveinek érvényesítését mutatja nála az^a tétel, hogy: „a fejedelem mindamelltt nem rendelkezhetik egyedül a maga akaratából és korlátlanul, főképen az isteni

⁵²⁾ (A Hármaskönyv közjogának első fejezete.) Jogi Értekezések. Szerk. Balogh Jenő. 6. f.

és természeti joggal ellenkező és az egész magyar nemzet ősi: száziadságát is sértő dolgokban; hanem csak úgy, ha meghívja. és megkérdezi a nemzetet, hogy ilyen törvények tetszenek-e neki vagy nem; és ha a nemzet azt válaszolja, hogy igen: azután az ilyen határozatokat (de mindenkor az isteni és természeti-jog sérelme nélkül) törvényekül tartjuk meg.“ (II, 3, 3. §.)

Mint a Hármaskönyv címe is elárulja, amikor magát a nemes Magyarország szokásjogáról írott könyvnek nevezi, Werbőczy a jog forrásai közül a fősúlyt a szokásjogra helyezi.. Természetesen a középkor gondolatvilágában ennek sokkal nagyobb volt a szerepe, mint manapság. De ma is megvan a jelentősége. Az alkotmányjog területén ez különösen abban nyilvánul, hogy a magyar alkotmány történelmi alkotmány, és így alig lenne megérthető a szokásjog tekintetbe vétele nélkül. E. mellett több közjogi intézményünk nincs is törvényekben szabályozva, hanem ősi szokásokban gyökeredzik. Ebben az alkotmányos szokásjogban még eredetibben nyilatkozik nteg a nemzetnek országló és jogteremtő szelleme, mint az írott jogban. Ezért ismétlik törvényeink folyton, hogy „az ország régi szokásához képest“, ezért ígéri a király hitlevelében az ország.; törvényszerű szokásainak megtartását, koronázási esküjében pedig az ország lakosainak „régii jó és helybenhagyott szokásaiban“ való megtartását. Maga a koronázás intézménye is szokásjogi úton fejlődött ki és maradt meg századokon keresztül.

Werbőczy a szokásjogra nézve többek közt megállapítja „a következőket: „Két szabályt állítok tehát föl. Az első: midőn a szokás régibb és utána következik az ellenkező, általános-törvény, ez megsemmisíti a megelőző szokást. Második szabály: midőn a törvény régibb, és azután keletkezik a törvénnyel ellentétes szokás, ez utóbbi lerontja a megelőző törvényt.“ (Bevez. 12, 2. §.) A szokásjognak a törvénnyel való ez a teljes egyenértékűsége következik a szokásjognak abból a meghatározásából is, „hogy az annak egyforma cselekvényei által megállapított jog, akinek törvény alkotására közhatalma van.“ (Bevez. 10, 1. §.) Aki ezzel a legfőbb jogalkotó hatalommal rendelkezik, maga a nemzet. (Bevez. 12, 2. §.) Mindebből ismét csak a középkor gondolatvilágának az az alapfelfogása csillan ki, hogy valamennyi írott és íratlan jogforrásnak végső érvényességi alapja a közmegegyezés. A Hármaskönyv szerint a közösséget, a *communitást* illeti meg a törvényhozás joga. Werbőczynek a tör-

vény és szokásjog egyenlő erejéről vallott felfogása élő jogunknak ma is alaptétele. A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV. tc. kimondja, hogy: „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.“ (19. §.) A szokásjog törvényrontó erejéről vallott ősi magyar felfogás még ma is -él és hat. Ha a jog alkalmazása közben az alacsonyabb fokok gyakorlata eltávolodik a magasabb fokú jogszabálytól, akkor az utóbbi szokásjogi úton elhal. így azonban a jogalkalmazásban, amikor ? bíró a törvény holt betűjét az életbe átviszi, lesz az valóban élő joggá és válik az esetleg ellentétes jogforrások -egyensúlyának biztosítójává. Mindezt meggondolva elemelkedhetünk rajta, hogy mily mély bölcsesség rejlik Werbőczynek ama helyeiben, amelyekben *per consuetudinem approbatam inducta* /ex-ről beszél. (II, 6, 9. § és 73, 2. §.)

Milyen szeszélyes játéka a sorsnak és mennyire magában hordja egy nagy ember életének tragikumát, hogy éppen az a mű nem jutott el a törvényerőre emelkedés legmagasabb perfekciójához, amelynek szerzője korát meghaladó bölcseséggel tekintett bele a jogforrások tanának mélységébe. Ennek következménye, hogy míg a szokásjog jogforrási jelentőségét a mai jogtudomány Werbőczyből, mint tekintélyszerű forrásból szeretné levezetni, addig a Hármaskönyv jogforrási jellegét viszont a szokásjogra kénytelen alapítani.⁵³⁾

⁵³⁾ Annak ellenére, hogy a Hk.-ből Magyarországon nem lett törvény és így csak szokásjogi az érvénye, már a XVI. század végén bevonul a törvényhozásba is. Már az 1588: XXIV. te. hivatkozik rá és attól kezdve egészen 1791-ig a törvényeknek egész sora. Hogy mely címekre hivatkoznak törvényeink, közli a Kolozsvár i—Ó vár i-féle kiadás XXXIII. l. — Az i635:XVIII. te. azt is kimondja, hogy a Hk. megjelölt címével ellenkező későbbi törvények érvénytelenek. — II. Ferdinándnak a 1622 :II. tc.-be «cikkelyezett 1618-i hitlevele hivatkozik a Hk.-be foglalt sarkalatos nemesi jogokra és megtartásukat fogadja (11. §). — 1628 óta belekerült a **Corpus Juris Hungarici** valamennyi kiadásába, úgyhogy annak ma is első kötete. — Erdélyben forma szerint is törvény lett, mert az erdélyi fejedelmek közül többen országos törvényül erősítették meg felavató esküjükben, I. Lipót diplomája pedig 1691-ben a fejedelemség törvényei közé sorozta (3. p.). — Itt említjük meg, hogy a Tripartitum első latin nyelvű hazai kiadása 1572-ben Heltai Gáspárnál Kolozsvárt jelent meg. Előző évben Heltai rmagyar fordításában is ugyanott adta ki. 1698-ban Kolozsvárt M i s z t ó t falusi Kis Miklós is kiadta, aki az 161 i-i debreceni magyar fordítást megigazította“. — A Hk.-nek még több kiadása jelent meg Kolozsvárt

Azok az alkotmányjogi alapelvek, amelyeket Werbőczy a Hármaskönyvben megrögzített, körvonalaikban már a szokásjogról vallott felfogásában jelentkeznek. Az újkor fordulóján vagyunk, amikor a középkori keresztyén monarchia gondolatát elhalványítják a közület tagjaiból alulról feltörő individualisztikus és demokratikus törekvések. Itt már Werbőczy is leteszi a doktrinarizmust. Közjogi tanításainak alapja már inkább gyakorlati-politikai. Ettől kezdve már egy pillanatra sem hagyja el művének alapvetése és célkitűzése: az *una eademque nobilitas*., a nemesség egységének a bizonyítása.

Miként Machiavelli szeme is a múltba téved és Titus Livius könyveinek nyomán keresi a régmúlt Róma nagyságát, akként vet Werbőczy is visszapillantást a múltba s a jó magyar és vérbeli jogász intuíciójával a múlt hagyományait őrző szokásban keresi és találja meg azt a jogforrást, amelynek jogalkotó hatalma a törzsökös magyarság, a köznemesség körében, működött leginkább. Ilymódon jogpolitikai törekvéseiben is követi általános politikai törekvéseinek irányvonalát. Amikor Hármaskönyvében mindenk fölé helyezi a szokásjogot, a nemzeti jogérzetet leghívebben kifejező színmagyar köznemesség életformája jogi oldalának válik tudományos kifejtőjévé. A színmagyar jogforrásnak, a szokásnak ez a bálványozása nála már azért is érthető, mert a szokás újkori nagy riválisának, a törvénynek kialakulása kezdetben a királyi hatalomra támaszkodik. A *decretum regist* a nemzet legelőkelőbbjeinek gyülekezetén a király alkotja. A nép részvétele csak hallgatólagos, mintegy tudomásul vevő és helyeslő: *cum testimonio populi*. A törvényhozás utóbb már csak azért sem tekinthető a nemzeti közakarat alkotójának, mert súlypontja a lassankint külön tanácskozó *Praelati et Barones* osztályakaratának kifejezőjévé válik. A XV. század dere-

és Erdélyben, valamint számos feldolgozása és magyarázata is. 1699-ben. Kolozsvárt verses kiadás is készült: **Werbőczy István Törvény Könyvének Compendiuma. Melly közönséges Magyar-Versekre formáltatván iratott, és kiadatott** Homorod Sz.: Páli N. Ferencz által. Ez a maga idejében, híres versfaragó ember, Homoródszentpáli Német Ferencz különben vizaknai alkirálybíró volt, aki az idézett munkájához írt verses ajánlásában Werbőczyt erdélyi születésének mondja. Munkája nyomán aztán. el is terjedt Erdélyben széltében ez a tévhit Werbőczy származásáról. L. Komáromy András, **Werbőczy István származása**. Századok XXX. évf., 1896, 163—167. 1. — Nem lenne hálátlan feladat, a Hk. sorsát Erdélyben a rávonatkozó gazdag irodalommal együtt feldolgozni.

kától a köznemesség egyre csekélyebb számban vesz részt a diétákon és súlyos gazdasági helyzetében magát csak kiküldöttekkel képviselteti. A képviseleti elv azonban, mint a Hk. II. részének 3. és 4. címeiből kitűnik, Werbőczy korában nem ment még át a köztudatba. Werbőczy a nemzeti politika letéteményeseként szereplő köznemesség személyes megjelenési jogában a törvényhozás súlypontját látja. Ezért tanítása mintegy tiltakozás a rendi országgyűlés két táblára oszlásának hajnalán, ami az 1608 : k. u. I. te,-ben jogilag is megtörtént.

Míg a Hármaskönyv Bevezetésében a törvény -általános tartalmi sajátságait veszi vizsgálat alá, addig a II. részben a törvény alaki kellékeit tárgyalja. Már itt a tiszta magyar fel- ^ fogás kifejezője, amely a törvénynek csak alaki fogalmát ismeri., A Bevezetésben a törvény általános fogalmának tárgyalásakor a középkori műveltség talaján állva, a korabeli jogkönyvek sablonját követi. Lenyűgöző tekintélyüknek annyira hatása alá kerül, hogy — mint kimutatható — gyakran szószerint veszi át markáns definícióikat. De amikor a II. részben a honi talajra lép, akkor már utat tör benne a vérbeli alkotmányjogász szelleme és igazi magyar jogérzetből fakadó olyan tanokat hirdet, amelyek közjogunknak ma is alaptételei. A hazai jogélet Talaján már minden gondja arra irányul, hogy a „kötelező alakiság“ elvét a köztudatba átvigye.

A törvényhozás útja a Hármaskönyvből már részletesen kiolvasható. Az országgyűlés egybehívásának, helyének, idejének és tartamának megállapítása királyi jog. Ennek alapja, hogy az országgyűlés történelmi alkotmányunk szerint fokozatos fejlődés eredménye. A királyi tanácsból és a székesfehérvári törvenynapokból fejlődött ki. Ugyancsak a II. rész 3.. címében találunk utalásokat a törvénykezdeményezésre, a törvényszentesítésre és a törvénykihirdetésre nézve. Az első már korában is a királyon kívül a politikailag jogosult nemzetet is megilleti. Nemcsak a király tehet *propositiókat*, hanem „sokszor meg maga a nemzet határoz“ bizonyos dolgokat, amelyeket a király törvényerőre emelhet. (II, 3, 4. §.) Valamely országgyűlési határozat azonban csak akkor válik törvénnyé, ha a király szentesíti. „Mindezeket azonban a fejedelem, nem pedig a nemzet rendelkezéseinek hívjuk azért, mivel ha a fejedelemnek jóváhagyása és megerősítése egyik vagy másik módon hozzájuk nem járulna: az olyan határozatot semmi jogerővel bírónak

nem lehetne tekinteni.“ (II, 3, 5. §.) A törvény, keletkezésének utolsó mozzanatát, a kihirdetést a II. rész 5. címének 5. §-ában inkább csak következményeiben említi. Utal rá azonban a Bevezetés 4., 5. és 7. bekezdésében. A kihirdetés ebben az időben olymódon történt, hogy a királytól ünnepélyes kiváltságlevél formájába foglalt és szentesített (vagysis megpecsételt, majd később a Habsburgok óta alá is írt) törvényt az országgyűlésnek ünnepélyesen átadták és ott felolvasták (*solemnis editio legis*)⁵⁴⁾

A szokáson és a törvényen kívül érinti a Hármaskönyv a rendelet (II, 3, 3. §) és tárgyalja a privilégium (II, j—12) és a statútum (III, 2) fogalmát is a legnagyobb szabatossággal és szinte korát meghaladó jogi műveltséggel.

Közjogi tanításaiban Werbőczy egyesíti a koronaeszmét az organikus államfelfogással és kiegészíti a hatalomátruházásnak gondolatával. (I, 3—4.) Mindezt megelőzve pedig jogi meggyőződésének alaptételül állítja a Hármaskönyv élére az *una et eadem libertas* elvét. „Az ország jogainak és szokásainak“ tárgyalását azzal kezdi, hogy Magyarországon minden főpap, báró és nemes ugyanazon jogokat és kiváltságokat élvezzi; „és nincs sem az urak közül senkinek nagyobb, sem a nemesek közül senkinek kisebb szabadsága.“ (I, 2, 1. §.) Hogy ezt a tételét bizonyítsa, nyomban össze kapcsolja vele a nemesség eredete történetének az előadását. (I, 3.) E szerint a magyarok mind egy nemzetségből, Hunortól és Magortól származtak és szabadság dolgában eredetileg egyenlők voltak. Amikor Scythiából kijöttek, , azokat, akik a gyűlésbe vagy hadba hívó véres kard parancsait nem követték, örökös szolgaságra kárhoztatták. Mikor

⁵⁴⁾ Schiller téved, amikor azt állítja, hogy a vármegyéknek való megküldés és közgyűlésükön való felolvasás volt ebben az időben a törvények kihirdetésének a módja. (A **Hármaskönyv jogforrástana** 21—22. 1.) Az 1471:XXXI. tc.-nek az a rendelkezése, hogy a dekrétumokat a vármegyéknek megküldjék, nem ment kihirdetésszámba, a törvény hatálybalépéséhez nem kívánták meg, célja egyszerűen a törvény hiteles szövegének megismertetése volt. V. ö. Csekey István, **A magyar Pragmatica Sanctio írott eredetijéről**. Akadémiai Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből I. k., 7. sz. Budapest, 1916, \38. s k. 1. — U. ö, **Über das handschriftliche Originál der ungarischen Pragmatischen Sanktion**. SA. aus dem Archiv des öffentlichen Rechts Bd. XXXVI. Tübingen 1916, 46. s k. 1. — Werbőczy is megküldte Hkl.-ét a vármegyéknek, mint ez az 1518: bácsi XLII. te. 4. §-ának rendelkezéséből kitűnik.

azonban a keresztyén hitre tértek és Szent Istvánt önként királyukká választották, majd megkoronázták, az uralkodással együtt a nemesítés jogát is a Szent Korona⁵⁵⁾ joghatósága alá helyezték, illetőleg a koronázással a királyra ruházták át. Tanítása szerint tehát az uralkodói hatalom a közösségtől (*communitas*) ered. A fejedelmet a nemesek választják, a nemeseket pedig a fejedelem teszi azokká. A hangsúly a viszonzosság elvén nyugszik, mert az egész nemesség a királytól van, viszont a királyi hatalom az egész nemességtől.

Íme a Szent Korona tana, amint Werbőczy XVI. század eleji fogalmazásában reánk maradt. E tannak alapelemei a rendi alkotmányok felfogásában máshol is megvoltak.⁵⁶⁾ Nálunk Szent István Intelmeitől kezdve négy századon át az István-legendák, *gesták* és oklevelek szövegében gyakran előfordulnak. A *corona*, a *corona sacra* még az Anjouk alatt is a „királyi hatalom“, a „királyság“, nem pedig az ország szinonimájaként jelentkezik. Amióta pedig az Árpád-ház női ága Nagy Lajos leányában, Máriában (1395-ben) kihalt, a vegyes-házbeli királyválasztások zavarai között mindinkább előtérbe lép a Szent Koronának személy (király) felett álló államszimbolizáló jelentősége. Ekkor már a korona nemcsak a királyé (*corona regia*), hanem az alattvalóké is, amit az ország koronája (*corona regni*) kitétel fejez ki. A Szent Koronával átruházott királyi hatalom elmélete is jelentkezik már majd egy századdal Werbőczy előtt. I. Ulászló koronázásakor a Szent Korona Erzsébetnél volt. A rendek tehát elhatározzák, hogy a koronázást a Szent István koponyájának ereklyetartójáról levett koronával fogják végrehajtani. De az országgyűlésen egybegyűlt rendek 1440 július 17-én kiadott oklevelükben azt is kijelentik, hogy „a koronázás mindig az országlakók akaratától függ, és a korona hatékonysága s ereje az ő jóváhagyásukon alapul.“⁵⁷⁾ Valóságos alkot-

⁵⁵⁾ A különféle írásváltozatok helyett, mint szent korona, szentkorona, Szentkorona stb. mi az 1928: XXV. te, mint egyik modern törvényünk írásmódjához alkalmazkodunk, amely a Szent Korona és a hozzátartozó drágaságok gondviseléséről szól.

⁵⁶⁾ Erre vonatkozólag legújabban Eckhart Ferenc, **A szentkoronaszme története.** Budapest, 1941. — Pompás összefoglalása előző kutatásai eredményeinek Bartoniek Emma, **A magyar királykoronázások története.** A Magyar Történelmi Társulat Könyvei IV. Budapest [1939] — Hóman — Szekfű, i. m. II. k., 145. s. k. 1., 417. s. k. 1.

⁵⁷⁾ Közölve Martinus Georgius Kovachich, *Vestigia comitiorum apud Hungaros.* Budae 1790, 235—243. 1.

mánylevél volt ez az okirat, amely a nemzetszuverénitás elvét a legpregnansabb alakba öntötte.⁵⁸⁾

Innen már csak egy lépés volt Werbőczy formulázása, aki a királyt és nemzetet egyesítette a Szent Koronában. A koronaeszme és az organikus államszemlélet nálunk már előzőleg két,, eredetileg egymástól teljesen különálló és külön fejlődő politikai gondolatként szerepelt. Azonban a koronaeszme és az államtest képének összekapcsolása már kizárólag Werbőczy műve volt. Nála találjuk meg alkotmányjogunkban először azt a tételt, hogy minden nemes egyaránt a Szent Korona tagja, és minden nemes egyaránt csak az ő akaratából megkoronázott királynak a hatalma alatt áll. Egyéni elgondolása volt az a történelmi magyarázat, mellyel a Szent Koronában jelképezett királyi hatalom , eredetét állapította meg. Ennek eredeti jogforrásául, a nemesség jogi elődjéül az utolsó pogány népgyűlést jelölte meg. A Szent Korona tanára pedig Werbőczynek elsősorban a nemesi egyenlőség, a nemesi köztársaság „demokratikus“ voltának bizonyítására volt szüksége.

A Werbőczy Hármaskönyvében megőrzött Szent Korona elmélet sajátos magyar alkotmányjogi szemléletté vált. P r o - h á s z k a L a j o s nemzeti öntudatunk legsajátságosabb objektivációját fedezi fel benne. A nemzeti öntudat és a vallásosság benne érett ki a kultúra egészét meghatározó intézménnyé, a magyarság örök szimbólumává. A Szent Korona elméletének különböző vonásai közül ő a *corpus mysticumot* helyezi elsővonalba s legfőbb jelentőségét abban véli, hogy egy középkori szakrális eszmét megmentett, fokozatosan fejlesztett és a modern formák számára is rugalmassá tett. „Ez az a nagy csoda a magyarság életében, — írja — amely a szétszóródástól mindig megóvta, de egyben oly lökőerőt is adott maroknyi népünknek, amellyel szemben a modern, nyugati alkotmányjog alapjára helyezkedő ellenfeleink végső eredményben éppoly tehetetlenek voltak, mint régebben a Kelet zsarnoki hatalmai.“⁵⁹⁾

⁵⁸⁾ **A magyar trónöröklési jog** (Budapest, 1917, 72. 1.) című munkánkban idevonatkozólag megjegyeztük: „Óriási horderejű határozat volt ez. Hozzá hasonló közjogi jelentőségűt hiába kerestünk ugyanakkor Európa többi államában. Nem kevesebbet fejezett ki ez az elv, mint **a szent korona hatalmának nemzetszuverénitási eredetét.**“

⁵⁹⁾ P r o h á s z k a L a j o s, **A vándor és a bujdosó.** 2. kiad., Budapest, 1941, 163. 1.

A Szent Korona tannak nemzetszuverénitási elméletéből az alkotmányjogi tanításoknak olyan szelleme sugárzik felénk, amely nagy veszélyek idején is biztosan eligazítja a nemzetet. Werbőczy tanítása tette lehetővé nálunk a király nélküli királyságot is. Nekünk akkor is van államfőnk, amikor a királyságban a korona fénye nem ragyog. Amikor 1920-ban a nemzet kezébe vette önsorsa felett a rendelkezést, ezt nem holmi divatos népszuverénitási elvek alapján kellett tennie, hanem egyszerűen az ősi hagyomány alapján, amely erőt és öntudatot adott a nemzetnek.⁶⁰⁾

Werbőczy alkotmányjogi rendszerének másik alaptanítása a fejedelmi hatalom átruházott természete. Mint ősi magyar alkotmányos tételt formulázza, hogy minden hatalom ősforrása a nemzet. A II. rész 4. címében határozza meg a törvényhozó hatalom másik tényezőjének, a 3. címben említett nemzetnek (*populus*) fogalmát. Nemzet alatt „e helyen [vagyis a törvényalkotásban] csupán a főpap, zászlós, más főrendű és valamennyi nemes urat kell értened, de nem a nemteleneket. Mert jóllehet ez a kifejezés: *nemzet* tulajdonképen az Összes nemeseket és nemteleneket egyformán magában foglalja: mégis a nem-nemesekről (akiket *nép* vagy *közrend* névvel szoktunk megjelölni) jitt szólni: nem esik feladatunk körébe.“ (II, 4, 1. §.) A nemesség rendi egységén túl azonban már megcsillan előtte a demokratikus fejlődés jogegyenlőségének távoli gondolata, amikor megállapítja, hogy: „A nemzet ugyanis úgy különbözik a néptől, mint a nem a fajtól; mert a nemzet neve az összes nemeseket, mind a fő-, mind az“alsóbb rendűeket, hozzájuk számítva még a nemteleneket is, jelenti.“ (II, 4, 2. §.)

A Hármaskönyv szerint így az állam egész népe, tehát nemes és nemnemes együtt alkotják a nemzetet, amelyben a nemesek mint az összességnek politikai jogokat gyakorló osztálya tette ki a politikai nemzetet. A nemesség tehát az egész nemzetet, a köznépet (*plebs*) is képviseli az országgyűlésen. E szerint a nemesség a nemzet egyetemet képviseli, míg a köznépeknek nincs egyetemes állása.

A nemesítésnek alapja volt a birtokadományozás. Akik a nemességnek nevezett adományos szabadság részesei, azok vol-

⁶⁰⁾ V. ö. C s e k e y, **A kormányzói jogkör reformja.** Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscosephinae t. X, f. 5. Szeged, 1937. 18. és 53. 1.

tak „a Szent Korona tagjai“ (*membra Sacrae Coronae*). Azok a törvényesen megkoronázott király hatalmán kívül senki másénak nem voltak alávetve. Miután a nemesség minden tagjára nézve a szabad birtok egyforma közvetlen kapcsolatot létesített a Szent Korona joghatóságával, ez megakadályozta, hogy a kisbirtoka nemes a nagybirtoka hatalma alá kerüljön, és hűbéri szervezet fejlődjék ki. A nemeseknek a Szent Koronához való egyenlő és közvetlen viszonya tette lehetővé a nemzet fogalmának kialakulását oly időben, amikor más, egykorú népek körében többnyire ismeretlen volt. A hűbériség mellett ezeknél a népeknél az állam és a nemzet fogalma háttérbe szorult. Nálunk ellenben az egységes nemesi nemzet a későbbi egységes nemzetfogalom csíráit hordta magában.⁶¹⁾ Az is időtlen emléket állított a Hármaskönyv szerzőjének, hogy a nemesi nemzet büszkén nevezte magát róla *populus Werbőczyanusnak*, vagyis Werbőczy nemzetének.

E részben szemére szokták vetni Werbőczynek, hogy a nemesi jog rendszerében osztályérdekeket szolgált. Bizonyos, hogy nem volt ez a rendszer tökéletes, de az ő korában másutt sem volt ennél különb. Kétségtelen hibája volt, hogy a régi jog megmerevedett, és később a szociális maradiság gyakran menekült Werbőczy pompásan megfogalmazott jogi formulái mögé. Werbőczy azonban a köznemességben a magyarság színmagyar rétegét védte. Ez akkoriban mind lelkileg, mind vérségsileg legtisztábban képviselte a magyarságot. Werbőczy az országlakóknak ezt a rétegét, amely a haditerheket szinte egyedül viselte, igyekezett gazdaságjogi szempontokból is védeni és megerősíteni, amikor birtokállományát a családi vérvérvösséghez rögzítette az adományrendszer és az ősiség fenntartásával. Elmondhatjuk, hogy nem is annyira a vitézség, mint inkább a Hármaskönyv hatalma volt viszontagságos korokban, amely a nemzetet fenntartotta. Mint Grosschmid szellemesen megállapítja, „a Szentkorona eszméje nem egyéb, mint sajátosan stilizált nemzeti önfennhatóság.“⁶²⁾

Werbőczy alkotmányjogi tanításai során kitűnő alkalom nyílnék még azoknak az univerzalisztikus jogeszméknek a bemutatására, amelyek a birtokjog terén a benne jelentkező közösségi

⁶¹⁾ V. ö. C s e k e y, **A magyar nemzetfogalom. Kl. a Menyhárt-hemlékkönyvből.** Szeged, 1938, 42. s k. 1.

⁶²⁾ Grosschmid, **Werbőczy** és az angol jog 432. 1.

eszmék révén valósággal átnyúlnak a magánjogból a közjog területére. Mindezeket azzal a hivatástudattal indokolja a Hármaskönyv szerzője, amellyel Magyarország mint a nyugati keresztényiség védőbástyája minden nemzetnél vitézebbül küzdött az undok „pogányság ellen. (Ajánlása a királyhoz.) Hogy azonban a Szent Korona elméletén nyugvó birtokjogi rendszer nagy nemzeti érdekei mellett milyen érzéke volt Werbőczynek a nemzettagok egyéni erősítése iránt, kitűnik a Hármaskönyv *primae nonus* címen közismertté vált helyéből. (I, 9.) Itt a nemesek négy fő és kiváltságos jogáról elmélkedve, „vakító sugárkévével világít a középkor végéről az újkori emberjogi deklarációk elé.“⁶³⁾

Nincs a magyar alkotmányjognak úgyszólván egyetlen fontosabb tanítása sem, amelynek kiindulójául ne hivatkoznánk a Hármaskönyvre, amelyet általában is, de ma meg sokkal inkább tarthatunk közjognak, mint magánjognak. Így, hogy a röviden tárgyaltakon kívül még csak néhány alkotmányjogi kérdésre rámutassunk, szempontokat találunk benne a törvény kötelező erejére (II, 5, 5. §), a törvényt magyarázatra (II, 2, 10. §), a törvényhozó és végrehajtó hatalom elválasztására (II, 3, 3. §), a rendeletalkotás korlátaira (I, 3, 6. § és II, 3, 3. §), az önkormányzat mint helyi államigazgatás helyes felfogására (III, 2), a mentelmijogra (I, 14, 12. §), a király tisztelet jogaira (I, 14, 1—2. §§ és II, 39), a főkegyúri jogra (I, 10—11), a bírói felségjogokra (I, 16, 20, II, 3; 30, 7. § és III, 25) stb.⁶⁴⁾ Ha még újból idézzük a II. rész 3. címét, amely a törvényalkotás módjáról rendelkezik, akkor elmondhatjuk, hogy alkotmányunk legmélyebb jelentőségű alaptételeit találjuk meg a Hármaskönyvnek ezekben a helyeiben. Maga Werbőczy is a magyar alkotmány legnemzetibb sajátosságainak tartotta ezeket az alaptételeket, amelyek történelmi alkotmányunk további élete során hosszú nemzedékek közjogi és politikai eszményeit alkották. Egyben pedig a nemzet nem csekély erőforrását jelentették azokban a küzdelmekben, amelyeket állami önállóságáért és alkotmányáért kellett folytatnia.

Werbőczy jogszemlélete is a reneszánsz-ember kettősségét mutatja. Jogelméletileg még a hagyományos theocentrikus középkori

⁶⁴⁾ Ruber, i. m. 131. l.

⁶⁴⁾ Részletesebb tárgyalásuk! Vitányi, i. m.

felfogás képviselője. E mellett a spiritualisztikus szemlélete mellett azonban megjelennek már nála a humanisztikus jogszemlélet profán elemei is. (Bevez. 6, i. §.) Transzcendentális jogelméletében a végső célt az isteni örök célok megvalósításában látja. Jogszemléletében pedig ezen belül már a földön a közjót (*bonum publicum*) akarta mint államcél-t biztosítani. (Bevez. 2, 8. § és 10, -3. §.) Nem tagadja az egyéni javak jogosultságát, de fölöt-tük a közösségi érdekek érvényesülésének primátusát vallja. E részben Aquinói Szent Tamás tanítványa.⁶⁵⁾

Míg Werbőczy jogelméleti megalapozása mélyen a középkor theocentrikus világában gyökerezik, addig állam jogi felfogása már nélkülözi a metafizikai alapozást és erősen gyakorlati-politikai jellegű. Közjogi felfogásában már jellegzetesen rene-szánsz-politikus, egyenesen kortársa Machiavelli nek, akinek *Il Principe* című könyve ugyanabban az évben jelenik meg, amelyikben Werbőczy az országgyűlés elé terjeszti a Hármaskönyvet (1514). A korforduló individualisztikus-demokratibus eszméinek következményeképpen jelentkezik Werbőczynél a nép-felség elve, amely kapcsolatba hozva a Szent Korona elméleté-ben a hatalomátruházási elvvel, valamint a hatalmi egyensúlyra törekvés elvével (*una eademque libertatis, exemptionis et immu-nitatis praerogativa*) a magyar nemzetszuverénitási koncepció-nak válik alapjává.

Werbőczynek ez a közjogi alapvetése, főleg összehasonlítva az egykorú külföldi államfelfogással, felbecsülhetetlen pozitív értéket jelentett a magyar államiság jövő fejlődése szempontjából. Az egyetlen baj az volt, hogy mint a reneszánsz-kor embere és politikusa ő sem tudott rendi érdekein felülemelkedni. Bizonyos ugyanis, hogy ha nem kizárólag a köznemességet tekinti egyedülálló nemzetfenntartó erőnek és kívülre a szegény népet is a Szent Korona egyenjogú tagjává lépteti: akkor közjogi államszerkezete megnyitotta volna az utat egy nagyvonalú jövőndő alkotmányfejlődés irányában. Ennek a lehetőségnek azonban a történelmi fejlődés erőtényezői útját állották. A Kelet-tel és Nyugattal egyszerre folytatott élet-halálküzdelem meg-akadályozta a Mátyással kezdődő öncélú magyar állam kialakulását. A magyar állam életéből kiesett a kontinentális állam-élet egyik legjelentékenyebb szaka, a nemzeti abszolút monar-

⁶⁵⁾ V. ö. R u b e r, i. m. 103. s. k. 1. — Nagy Ernő, i. m. 7. s. k. 1.

chiáié, amely a nyugati nemzeteknél vérükből származó, erős kezű uralkodók alatt a partikuláris rendi államból modern központosított államot létesített. Így a Werbőczy-féle közjogi államszemlélet más téren mutatta pótolhatatlan és gondviselészerű hivatását. A magyar nemzeti megrázkódtatások idejében megóvta az országot a nemesség egységén keresztül attól a veszedelemtől, hogy a feudalizmus karjába süllyedve darabokra hulljon szét. E mellett a nemzeti öntudatot képviselő köznemesség széles rétegeit egyesítve a főnemességgel, utat nyitott a nemesi nemzeten belül a szabadság- és egyenlőségeszme kifejlődésének, majd alapjává vált a XIX. századbeli emberi egyenlőségtudat megvalósulásának.

A nemzeti Jeldaraboltság korszakában tehát a Hármaskönyvben lefektetett Szent Korona tanban jelentkező köz- és magánjogi koncepció döntő jelentőségű volt a nemzeti lét szempontjából. Ez biztosította a Kárpátok medencéjében a földrajzi és gazdasági egységet, a mesterséges határok spiritualizálását, a jogok, szokások és hagyományok, összetartó erejét, a politikai nemzet közösségi tudatát. Werbőczy hatalmas művének örök érdeme marad, hogy magába zárta a magyar humanizmus különleges kettős világát: a középkori szakrális hagyományokat és a reneszánsz-eszmék világi jogszemléletét. Werbőczynek sikerült kodifikációs munkájában szerencsés kézzel összhangba hozni a középkori hagyományt a reneszánsz-kor humanista reformeszméivel. Ez a Hármaskönyvnek pártok, rendek és politika fölött álló időtlen érdeme.

Werbőczy, a magyar jogász ezzel az alkotmányjogi alapszemléletével megelőzte Jean Bodint, aki a köztársaságról szóló művében (1576) rendszerbe foglalta a reneszánsz világias jogszemléletét. Igaz, hogy a nagy francia államfilozófus nemcsak a nemességre korlátozta nemzetfogalmát. Ne feledjük azonban, hogy ez is csak elméleti alapvetés volt, mert 1789 júniusában a harmadik rend még hosszasan tanácskozott, hogy nevezheti-e magát *nemzetgyűlésnek* s nem csak a francia *népnek* képviselő-e.

Büszkén szokta a magyar magát jogásznemzetnek vallani. Történelmi alkotmányunk egyedülálló az európai kontinensen, *Corpus Jurisxmik* páratlan törvénytár az egész világon, de Werbőczyvel sem tud sok nemzet dicsekedhetni. Hármaskönyvének még talán a magánjogi szokásjogi szabályainak megőrzésénél is nagyobb alkotmányjogi jelentősége, hogy reánk hagyta alkotmányunk ősi alaptételeit. Magánjogi szabályai elavultak, felettük tovasiklott az élet, de azok a közjogi tanítások, amelyek a Hármaskönyvből sugároznak felénk, biztos útmutatásul szolgáltak őseinknek is és nekünk is nemzeti életünk formálásában. Hogy a magyarság, bár többé-kevésbé német közvetítéssel kapcsolódott bele az Európát egyetemesen átalakító latinításba, mégsem recipiálta a római jogot, ennek legfőbb oka a *Tri-partitum* ban keresendő. Hozzá a nemzet mint hazai joghoz mindig hűen és szívósan ragaszkodott. Ma, amikor a népiség újraébredésének korszakában a németek nem győzik eléggé fájlalni, hogy az idegen római jog náluk kiszorította az ősi törzsi germánjogot, mi jogos büszkeséggel hivatkozhatunk az ősi magyar jogérzék csalhatatlanságára.

Keresztyénség, európaiság, közösségi gondolat és a nemzeti hagyományoknak minden idegen eszmével szemben való megőrzése és a jövő számára való átmentése a magyar államiság bibliájának azok az eszmei kincsei, amelyekből nemzetünk lelke sugárzik felénk. Ezért nem avulhat el a Hármaskönyv,, ezért örök az élete, mint magáé a nemzeté.

Dé volt Werbőczy nagy művének még egy rendkívüli jelentőségű hatása. Mintha az isteni gondviselés akkorára rendelte volna elkészültét, amikor az lett a hivatása, hogy az ország három részre szakadásának idején megmentse a magyar jog egységét. Ezt a misztikus hatását továbbra is sugározta akkor, amikor az országot több, mint két évtizeddel ezelőtt újból szét-darabolták. A Szent Korona hatalma, az eszméjén felépülő közjogi tan továbbra is él és hat, hogy magához vonzza a Szent Korona testének azokat a leszakított darabjait, amelyeket „az irigy sors és egyesek vakmerősége“ ideiglenesen eltávolítottak. Nemzedékek egymást felváltó hosszú sora lett itt egyetlen jogászgi gényusz szellemiségének hordozójává. Megbecsülésük patinája be-

vonta az ítélőmester szobrának ércalakját, amelyet *Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyvével* emelt a később születő századok számára önmagának.“⁶⁶⁾

⁶⁶⁾ Werbőczy emlékét őrzi az a márványtábla is, amelyet alsópetényi kúriájának helyén egy gúlaalakú emlékműre helyeztetett el 1791-ben nemzetségének egy késői utóda, Gyurcsányi Ignácné. Werbőczy a nógrádmegyei Petényt 1507—14 közt kapta Szobry Mihálytól. Állítólag ide visszavonulva dolgozott a Hk.-ön. A Zsitvay Tibor igazságügyminisztertől renováltatott és 1933 jún. 29-én országos ünnepség keretében a községnek megőrzés végett átadott emlékművön a régi vörösmárványtábla szövege a következő:

Leges hic Patriae scripsit Werbőczius olim,
 Lex manet, at cecidit scriptor, et ipsa domus,
 Rudera nunc arcis cursus tolluntur in altum,
 Paci non liti, Saxa datura locum.
 Hic ponam curis finem, hic cum stirpe quiescam,
 Spes vana hic solvat, spes mihi sola Deus.
 erezia Blaskovics Vidua Ignatii Gyurcsányi Piis gentis suae manibus
 posuit.